

İSLAM ÖNCESİ ARAP YARIMADASINDA ÇOCUK ÖLDÜRME OLGUSU

Yrd. Doç. Dr. Yavuz YILDIRIM*

ÖZET

İslam öncesi Arap Yarımadası'nda bazı ana-babalar dünyaya gelmiş bazı çocuklarının hayatına çeşitli sebeplerle son vermişlerdir. Bu olgunun önde gelen sebebi fakirliktir; namus koruma düşüncesi, uğursuzluk, bedensel sakatlıklar ve kurban etme diğer öldürme sebepleridir. Çoğunlukla kız çocuklar, bazen erkek çocuklar öldürülmüşlerdir. Öldürme şekli genellikle diri olarak toprağa gömmektir; bunun yanında boğmak, yüksek bir yerden atmak, boğazlamak gibi yollar da kullanılmıştır. Çocuklar genel olarak doğdukları zaman öldürülmüşlerdir. Çocuk öldürme olgusu coğrafya olarak çoğunlukla kuzey Arapları arasında görülmüştür. Zaman olarak ise İslam dininden en az bir asır öncesine kadar gitmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cahliye, mev'ûde, çocuk öldürme, Arap toplumu, fakirlik.

SUMMARY

INFANT KILLING PHENOMENON IN ARABIAN PENINSULA BEFORE ISLAM

Some parents had killed some of their children in Arabian Peninsula before Islam for several reasons. Among these property comes first, the others were the idea of protection of honesty, the belief of ill-omen and physical disabilities and the sacrifice phenomenon. The killing phenomenon can be seen usually committed in the form of burying children into ground alive. In most cases, infant girls are reported to have been killed. Generally, the children have been killed immediatly after they were born. Infant killing phenomenon in northern Arabian tribes can be dated, at least, at one century before Islam.

Key Words: Jahiliyya, maw'ûda, infant killing, Arabian society, poverty.

GİRİŞ

İslam öncesi Arap Yarımadası tarihi, İslam tarihinin tamamını veya bir kısmını ele alan tarihçilerin genellikle değinmeden geçmedikleri bir alandır. İslam dininin hangi ortam ve şartlar altında insanlığa sunulduğu, getirdiği yenilikler, özellikle sahip olduğu üstünlük, "cahiliye dönemi" olarak da isimlendirilen bu zaman dilimi ile mukayese edilerek ortaya konulmaya

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

çalışılmıştır. Cahiliye dönemi kavramı çerçevesinde genellikle coğrafya olarak Arap Yarımadası, zaman olarak İslam dininin öncesi kastedilmektedir¹.

Yunan, Roma, Fenike, Çin, Hint, Avustralya ve İsrailoğulları gibi kadim dünyanın pek çok toplumunda çeşitli sebeplerle çocuk öldürme vakalarının yaşandığı bir gerçektir. Bu sebepler arasında fakirlik, kurban etme, bedensel sakatlıklar bulunmaktadır². Hıristiyan halklar arasında da zaman zaman istenmeyen çocukları terk ederek onlardan kurtulma yoluna gidilmiştir.³

Biz bu çalışmamızda cahiliye devrinin ilk akla gelen özelliklerinden birini oluşturan çocuk öldürme olgusunu İslam öncesi Arap Yarımadası çerçevesinde, usulleri, başlangıcı, yaygınlığı ve sebepleri açısından ele alacağız. Konumuz, dünyaya geldikten sonra öldürülen çocuklarla sınırlıdır. Dolayısıyla doğmadan önceki çocuk öldürme hadiseleri konumuz dışında bulunmaktadır. Ayrıca savaş, kan davası gibi hadiseler sebebiyle meydana gelen çocuk cinayetlerini de ele almayacağız.

I- ÇOCUK ÖLDÜRME USULLERİ

A- Toprağa Gömme:

İslam öncesi Arap Yarımadasında çocuk öldürmek için en fazla kullanılan usul toprağa gömmektir. Toprağa diri olarak gömme işlemine *ve'd*, gömen kimseye *vâid* ve çoğul olarak *vâidât*, gömülerek öldürülen çocuğa *mev'ûd*; *mev'ûde*, *ve'id*, *ve'ide* adları verilmektedir.⁴ Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen *mev'ûde* kelimesinin (et-Tekvir 81/8), kaynaklarımızda diğerlerinden daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de "gizlemek"

¹ Cahiliye döneminin zaman olarak sınırı hakkındaki görüşler için bk.: Mustafa Fayda, "Cahiliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993.

² "The Maw'uda", *Proceedings of the Third Session of the Idara-i Maarif-i İslamia*, İdara-i Maarif-i İslamia, Lahor 1942, s. 47-52; Hüfî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 303-304; Joseph Henninger, "Menschenopfer bei den Arabern" *Anthropos*, 53 (1958), s. 721-785; G. L. Lasebikan, "Eski Ahid'de Kurban", trc.: Ahmet Güç, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7 (1998), s. 586. Konumuzla ilgili Almanca Araştırmalardan ve içeriklerinden beni haberdar eden Sayın Dr. Suat Mertoğlu'na teşekkür ederim.

³ Gerhard Adamek, *Das Kleinkind in Glaube und Sitte der Araber im Mittelalter*, Rheinische Friedrich Wilhelms Universität, Bonn, 1968, s. 47.

⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. XXX, s. 46; Cevherî, *es-Sihâh*, tah. A. Abdülgafur Attar, Daru'l-İlm il-Melâ'îf, Beyrut 1990, c. II, s. 546; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut ts., c. Iii, s. 442; Nevevî, *Sahihü'l-Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Daru İhyai'l-Türâsi'l-Arabî, 2. bsk., Beyrut 1392, c. X, s. 17; Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 588; Feyyûnî, *el-Mısbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987, s. 259; Zehidî, *Tâci'l-Arifis*, thk. İbrahim et-Tercizî, A. Ahmed Ferrâc, Daru İhyai'l-Türâsi'l-Arabî, 1391/1971, c. IX, s. 246.

manasındaki “yedüssü” fiili (en-Nahl, 16/59)⁵, “öldürmek” anlamındaki “katl” mastarından türeyen fiiller de bazı ayetlerde “çocuğu toprağa gömerek öldürme” anlamında kullanılmıştır. Hadis külliyyatında da “katl” kökünden türeyen fiillerin zaman zaman aym manada kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu ayet ve hadislerden bahsedeceğiz.

Toprağa gömme işlemi şu şekilde gerçekleştirilmekteydi: Çocuğu dünyaya gelen baba veya anne eğer yaşamasını istemezse bir çukur kazarak çocuğu içine atar ve üzerini toprakla kapatırdı. Böylece çocuk havasızlıktan boğularak can verirdi. Baba bu işi bazan çocuğu dünyaya getiren anneye⁶ veya başka bir kimseye⁷ yaptırırdı.

Çocuk gömen kimse, çukuru kapattıktan sonra bir yükselti bırakmaz, toprağı düzlerdi⁹. Böylece çocuğun gömüldüğü yer bir mezar gibi muhafaza edilmez, bir insanın defnedilmiş olduğunu gösterecek bir yükseklik veya başka bir alamet bırakılmaz, adeta unutulmaya terk edilirdi.

Kaynaklarımızda cahiliye insanının, hangi sebeplerle diğer öldürme yollarından ziyade toprağa gömmeyi tercih ettiğine dair herhangi bir yoruma rastlamadık. Bizce toprağa gömme usulü, bir aletle öldürme, boğma, yüksek bir yerden atma veya ıssız bir mekana terk etme gibi yollara kıyasla daha dolaylı ve iz bırakmayan bir öldürme yolu olarak görülmüş ve tercih edilmiş olmalıdır.

B- Suda Boğma, Yüksek Bir Yerden Atma ve Boğazlama

⁵ Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, thk. S. Aduau Davudî, Daru'l-Kalem, Beyrut 1415, c. I, s. 610.

⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1406/1986, c. VIII, s. 38; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü'l-Ülüm ve'l-Hikem, Musul 1404/1983, c. XXV, s. 15; Ebu'l-Ferec el-İsfahanî, *Fığânî*, thk. Semîr Cabir, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut 1407/1986, c. XI, s. 54; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts., c. IV, s. 222; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an*, Daru'l-Katibi'l-Arabî, Kahire 1387/1967, c. XIX, s. 233; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Hecer, 1997, c. XI, s. 263; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Daru'r-Rayyân, 1407, c. IV, s. 18; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Tenyizi's-Sahâbe*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., c. VIII, s. 176; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Thk. M. Fuad Abdülbaki, Muhyiddin el-Hatib, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, c. X, s. 407.

⁷ Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts., c. I, s. 73-74; Âlûsî, *Bülâğu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, thk. M. Behcet el-Eserî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut ts., c. III, s. 43-44.

⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. XXX, s. 46; Cevherî, *es-Sihâh*, tah. A. Abdülgafur Attar, Daru'l-İlm il-Melâyîn, Beyrut 1990, c. II, s. 546; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdur, Beyrut ts., c. III, s. 442; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2. bsk., Beyrut 1392, c. X, s. 17; Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 588; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü'l-Lübnan, Lübnan 1987, s. 259; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. İbrahim et-Terezî, A. Ahmed Ferrâc, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1391/1971, c. IX, s. 246. “Mcv'ude” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir: Tekvîr 81/8.

⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. VIII, s. 38; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İstam*, Daru'l-İlm il-Melâyîn Mektebetü'n-Nehda, Beyrut 1970, c. V, s. 91.

Toprağa gömme yanında zaman zaman suda boğma (*ğark*), yüksek bir yerden aşağıya atma (*ilkâ min şâhik*) gibi farklı yolların da çocuk öldürme amacıyla kullanıldığı görülmüştür¹⁰. Özellikle kurban etme şekli olarak boğazlamaktan (*nahr ve zebh*) söz edilmektedir¹¹.

II- ÖLDÜRÜLEN ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ

A- Cinsiyet: Kız ve Erkek

Çocuk öldürme hadisesi denilince akla öncelikle kız çocukların gömülerek öldürülmesi gelmektedir. Pek çok kaynak bu konuya temas ederken sadece kızlardan bahsetmektedir¹². Bunun sebebi kız çocukların erkeklere kıyasla çok daha büyük oranlarda öldürülmesidir. Ancak hemen belirtelim ki kız çocuklar yanında özellikle ekonomik gerekçelerle erkek çocukların da gömülerek hayatlarına son verildiği kaydedilmektedir.¹³

Kur'an-ı Kerim'de bu konuya temas eden ayetlerin bir kısmı sadece kız çocuklardan bahsetmekte¹⁴, diğerleri ise "...çocuklarınızı öldürmeyin..." (el-En'am 6/151; el-İsra 17/31), "...çocuklarını öldürmeyi..." (el-En'am 6/137), "...çocuklarını öldürenler..." (el-En'am 6/140), "...çocuklarını öldürmemeleri..." (el-Mümtehine 60/12) ifadeleriyle cinsiyet ayrımı yapmadan bütün çocukları kapsamaktadır. Bazı müfessirler bu ayetlerdeki "çocuklar" ifadelerini "kız çocuklar" olarak açıklamışlardır¹⁵. Bizce onlar bu ayetleri, kız çocukların açıkça zikredildiği diğer ayetlerle birlikte ele alarak "çocuklar" ifadesiyle kız çocukların kastedildiğini düşünmüş olmalıdırlar. Bir başka ihtimal ise şudur: Caliliye insanının çoğunlukla kızların hayatına son vermesi

¹⁰ Dârimî, *Sünen*, Mukaddime, 1; Âlûsî, *Bülgü'l-Ereb*, c. III, s. 52; Cevad Ali, *el-Mufassal*, c. V, s. 89, 92-93.

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 69-70.

¹² Mesela Mücahid, bkz.: Kurtubî, *el-Câmi'*, c. VII, s. 91; Müberrid, *el-Kâmil*, thk.: M. Ahmed ed-Dâfi, Müessesetü'r-Risale, 1406/1986, c. II, s. 604; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûm*, Thk. es-Seyyid b. Abdülmaksud, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1996, c. VI, s. 214; Âlûsî, *Ruhü'l-Meânî*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1417/1997, c. XVI, s. 92.

¹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. VII, s. 132; İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihaye fi Ğarîbi'l-Eser*, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1399/1979, c. V, s. 142; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Daru'l-hayî'l-Kütübü'l-Arabiyye, Mısır ts., c. II, s. 188; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. III, s. 443; Halebî, *es-Sûre*, c. II, s. 161; Zehîdî, *Tâctü'l-Arûs*, c. IX, s. 246; Mubarekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ts., c. VIII, s. 355; Cevad Ali, *el-Mufassal*, c. V, s. 95.

¹⁴ en-Nahl 16/58-59; et-Tekvîr 81/8-9; ez-Zuhruf 43/17.

¹⁵ Şafîî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Thk. Abdülgani Abdülhahk, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1400, c. I, s. 266; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. VIII, s. 32-33; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Daru'l-hayî'l-Türâsi'l-Arabî, thk. M. Sadık Kamhavi, Beyrut 1405, c. IV, s. 195; Murâdî, *Meânî'l-Kur'an*, thk. M. Abî Sabuûfî, Câmi'alu Ünuni'l-Kurâ, Mekke 1409, c. IV, s. 146; Râzâ, *el-Tefsiru'l-Kebîr*, Daru'l-hayî'l-Türâsi'l-Arabî, 3. bsk., Beyrut ts., c. XIII, s. 232; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut ts., c. II, s. 165.

erkeklerin öldürülmesinin istisnai kabul edilmesine ve bu yüzden kız çocuğa vurgu yapılmasına yol açmış olabilir. Bize ikinci ihtimal daha güçlü görünmektedir. Zira aşağıda vereceğimiz örneklerde görüleceği gibi erkek çocukların da hayatına son verilmiştir. Hûfî de bu konudaki ayetlerden hem kız, hem erkek çocukların öldürüldüğünün anlaşıldığını belirtmektedir.¹⁶

Elimizde İslam öncesinde erkek çocukların da gömülerek öldürüldüğünü gösteren bir delil bulunmaktadır. Cahiliye döneminde yetişmiş, İslam döneminde müslüman olarak Hz. Peygamber'e bey'at etmiş olan **Kebîre bint Süfyan** adında bir hanım Hz. Peygamber'e şu itirafta bulunur: "Ey Allah'ın Resulü! Cahiliye döneminde dört oğlumu gömdüm." Hz. Peygamber'in "Dört köle azad et!" buyruğu üzerine kadın, üç köle ve bir cariyesini azad eder.¹⁷

Gömülenlerin genellikle "mev'ûde" olarak müennes bir isimle anılmaları bizzat sadece kız çocukların diri olarak defnedildiği anlamına gelmemektedir. Öldürülenlerin büyük bir kısmını kızlar oluşturduğundan gömülenlere bu müennes isim verilmiştir. Zamanla bu ismin kız olsun erkek olsun gömülerek öldürülenlerin hepsini ifade eden bir cins isim haline gelmiş olması mümkündür.

İslam öncesi Arap toplumunda kız çocuklarına değer verenler bulunmakla birlikte erkek çocuklarla kıyaslandığında genel olarak olumsuz bir bakış mevcuttu¹⁸. Kur'an-ı Kerim cahiliye insanının kız çocuğa bakışım açıkça tasvir etmektedir:

"Onlardan biri Rahman'a benzer gösterdiği/Rahman'a isnat ettiği kız evlatla müjdelendiğinde yüzü simsiyah kesilir de öfkeden yutkunur durur." (ez-Zuhuf 43/17)

"Onlardan birine kız (çocuğu olduğu) müjdelendiğinde içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. (Şimdi ne yapsın) onu hakaretle üzere tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün! Bak ne kötü hüküm veriyorlar!" (en-Nahl 16/58-59)

Cahiliye insanının nazarında erkek çocuğa şu maddi nitelikleri sebebiyle kız çocuğa göre daha fazla değer verilmekteydi:

¹⁶ A. Muhammed el-Hûfî, *el-Mer'e fi 'ş-Şi'ri'l-Cahilî*, Daru Nehdati Mısır, 3. bsk., Kahire 1400/1980 (1. bsk. 1374/1954), s. 298-299.

¹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XXV, s. 15; Heysenû, *Mecmau'z-Zevâid*, c. IV, s. 18; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. VIII, s. 176. İbn Hacer bu sahabe hanımın adını "Kebîre bint Ebû Süfyan" şeklinde kaydetmektedir.

¹⁸ Hûfî, *el-Mer'e fi 'ş-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 279-290.

a) Erkeğin aileye ekonomik katkısı daha fazlaydı¹⁹.

b) Erkek, silah kullanma özelliği ile potansiyel olarak caydırıcı bir güçtü. Aileler ve kabileler arasındaki herhangi bir ihtilaf ve çatışma durumunda ailesinin ve kabilesinin savunmasına aktif olarak katılmaktaydı. Kız evlattan ise böyle bir görev beklenmemektedir.²⁰

Cahiliye insanının melekler hakkındaki bir telakkisi, kız çocukların hayatına son verilmesini kolaylaştırmıştır. Bu telakki meleklerin kız cinsiyetinde olduklarıdır. Kur'an-ı Kerim bu yanlış itikadı şöyle tasvir etmektedir:

“O şâni yüce Allah'a kızlar mâl ediyorlar (melekleri Allah'ın kızları sanıyorlar) da kendilerine hoşlandıkları (erkek çocukları)nı (alıyorlar)” (en-Nahl 16/57)

Cahiliye insanı, hayatına son verdiği kız çocuğunun “Allah'ın kızları” olan meleklerin yanına gittiğine inanmaktaydı.²¹ Bu, “çocuk kurban etmek”ten farklı bir inanç gibi görünmektedir. Bu inancın kız çocukların öldürülmesine manevi ve vicdani yönden bir meşruiyet sağladığı düşünülebilir. Cahiliye insanı, gömerek öldürdüğü kızını, Allah'ın kızları olan meleklerin yanına göndermiş ve böylece iyi bir iş yapmış olduğunu düşünmekteydi. Bu, istemeden de olsa yapılan kötü bir işin sonucunda iyi bir şeyler çıkacağına inanarak psikolojik olarak rahatlama durumudur. Böylece çocuk gömme işi cahiliye insanının gözünde kısmen de olsa meşru hale gelmiş ve netice olarak kolaylaşmıştır.

Cahiliye döneminden geldiği anlaşılan ve kız çocuğa olumsuz bakışı açıkça ortaya koyan “Kız çocukların gömülmesi iyiliklerdendir”²² sözünün de bu konuyla ilgili olabileceğini düşünüyoruz.

¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407; Hüfî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 293; Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihu'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, Daru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut ts., s. 451.

²⁰ Cevad Ali, *el-Muḥassal*, c. V, s. 96; Abdülmün'im Macid, *et-Tarihu's-Siyasî*, Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, 7. bsk., Kahire 1982, c. I, s. 54.

²¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. X, s. 116. Kurtubî'ye göre bu inanç bütün Arap kabilelerinde bulunmayıp Huzâ'a ve Kinâne kabilelerine aittir (a.g.e., c. XIX, s. 232). Kurtubî bu inancı, çocuk öldürmede haşîhaşîna bir etken olarak kabul etmektedir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222); Âhisî, *Bâlûğu'l-Ereb*, c. III, s. 50; Ebu Hafs Ömer b. Ali ed-Dimaşkî, *el-Lübâb fi Ulûmi'l-Kütüb*, thk. A. Ahmed Abdülmevcud, A. Muhammed Muavvid, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998, c. XX, s. 182. Müellif bunu çocuk öldürme sebeplerinden ilki olarak kabul etmektedir. Taberî'ye göre ise cahiliye insanı kız çocuklarını Allah'a nisbet ve izafe etmekteydi. Bk.: Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. XIV, s. 83-84.

²² Meydânî, *Mecmau'l-Ensâl*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamid, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts., c. I, s. 134. Bu atasözünün farklı versiyonları için bk.: Kalkaşandî, *Subhu'l-A'şâ*, thk. Yusuf Ali Tavil, , Daru'l-Fikr, Dimaşk 1987, c. VI, s. 281; Ehu'l-Feth Şihâbüddin Muhammed b. Ahmed el-İbşihî, *el-Müsteḥraf fi Külli*

Meleklerin Allah'ın kızları olduğu inancı, çocuk öldürme olgusuna dinî bir mahiyet kazandırıyor gibi görünse de burada adak ve kurbanda olduğu gibi tamamen dinî bir boyut bulunmamaktadır. Zira fakirlik, namus endişesi veya uğursuzluk gibi sebeplerle çocuklar gömülerek öldürülürken asıl motive edici etken dinî olmamakta, bu inanç ise ikinci veya üçüncü derecede bir etken gibi görünmektedir.

Dünyaya gelen kız çocuğun öldürülüp öldürülmesi aile içinde bazan boşamaya kadar varan problemler çıkarmıştır. Bazı erkekler eşlerine, dünyaya getirecekleri bir kızı yaşatmalarını, sonrakini ise gömerek öldürmelerini şart koşmuşlardır. Bu şarta göre gömülmesi gereken kız doğduğunda adam "Eğer döndüğümde onu gömmemiş olursan seni boşuyorum" diyerek karısının yanından ayrılmış, böylece kadını, çocuğunu öldürmek mecburiyetinde bırakmıştır²³. Buna benzer bir hadisede Ebu Hamza ed-Dabbî adlı ihtiyar bir bedevî, yeni evlendiği karısı bir kız çocuğu dünyaya getirince evini terkeder. Bir yıl sonra evinin önünden geçerken karısını, bebeğe bir şiir okurken işitir. Kadın bu şiirde dünyaya getirdiği çocuğun kız veya erkek olmasının kendi elinde bulunmadığını terennümle kocasına sitem etmektedir. Bu sözleri işiten adam pişman olarak evine döner ve yaptığı haksızlığı karısına itiraf eder²⁴. Anladığımız kadarıyla bu şahıs, eşinden çocuğu gömerek öldürmesini istemiş veya beklemiş, kadın bunu gerçekleştirmeyince evini terketmiştir.

B- Yaş: 0-6

Çocukların büyük çoğunlukla yeni doğdukları zaman toprağa gömülerek öldürüldükleri anlaşılmaktadır.²⁵ İbn Abbas'tan nakledildiğine göre doğumu yaklaşan kadın bir çukur kazar, eğer bir kız dünyaya getirirse çukura atardı.²⁶ Ancak zaman zaman altı yaşına kadar gelmiş kız çocukların da yine gömülerek öldürüldüğü görülmektedir.²⁷ Bu durumun bazı örnekleri bulunmaktadır. Seleme b. Yezid el-Cu'fî, müslüman olduktan sonra erkek kardeşi ile birlikte Hz. Peygamber'i Medine'de ziyaret eder. Ziyaret sırasında Hz. Peygamber'e İslam dini gelmeden önce ölen amelerinin ahiretteki durumu hakkında sorular

Femin Müstezraf, thk. M. Muhammed Kumeyha, Daru'l-Kütühi'l-İlmiyye, 2. hsk., Beyrut 1986, c. II, s. 585.

²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. VIII, s. 38; Cevad Ahî, *el-Mufasssal*, c. V, s. 91.

²⁴ Câhiz, *el-Beyan ve'l-Tebyîn*, thk. Hasan es-Sendûbî, Daru'l-İhyai'l-Ulum, Beyrut 1414/1993, c. I, s. 185; c. IV, s. 1014.

²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407; Hûfî, *el-Mer'e fi 'y-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 297.

²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; Kurtubî, *el-Câmi'*, c. XIX, s. 233; Âlûsî, *Bilâğu'l-Ereb*, c. III, s. 42.

²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407; Âlûsî, *Bilâğu'l-Ereb*, c. III, s. 43.

sorular. Anneleri Müleyke'nin hayattayken akrabalık bağlarını devam ettirdiğini, en güzel şekilde misafir ağırladığını ve başka bazı iyi hasletlerini sayarak cahiliye döneminde öldüğünü, bu hasletlerin ahirette ona faydası olup olmayacağını sorarlar. Hz. Peygamber'in olumsuz cevap vermesi üzerine anneleri Müleyke'nin cahiliye döneminde buluğ çağına ermemiş bir kız kardeşlerini gömdüğünü söylerler. Hz. Peygamber çocuk gömen kimsenin ateşe olacağını, ancak İslam'a ulaşarak müslüman olması ve Allah'ın affetmesi durumunda kurtulabileceğini belirtir.²⁸ Bu çocuğun yeni doğmuş olmadığı açıktır. Arap Yarımadasında iklimin sıcak olmasından dolayı insanların bedensel olarak daha hızlı geliştikleri göz önüne alınırsa, hayatına son verilen bu çocuğun altı yaş civarında olduğu tahmin edilebilir.

Kaynaklarımızda bir çocuğun altı yaşına kadar büyütüldükten sonra neden öldürüldüğü konusunda açıklayıcı yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple Hûfî de belli bir yaşa kadar yetiştirilmiş bir çocuğun defnedilerek öldürülmesini uzak bir ihtimal olarak görmektedir. Zira eğer öldürülecekse neden doğduğu zaman bu iş yapılmayıp altı yaşa kadar büyütüldüğü, özellikle çocuk ile annesi arasında güçlü bağlar oluştuğundan sonra ortadan kaldırıldığı soruları ortadadır.²⁹ Biz bu sorulara cevap olabilecek bazı ihtimalleri kaydetmek istiyoruz:

a) İslam öncesinde çolak, kötürüm, alaca tenli, cildinde siyah benekler bulunan, gözleri görmeyen bazı kızlar uğursuzluk getirdikleri düşüncesiyle gömülerek öldürülmüşlerdir.³⁰ Doğuştan gelen bazı kusurların çocuk doğduktan birkaç yıl sonra farkedilebileceği veya ortaya çıkacağı açıktır. Ayrıca sağlıklı doğan bazı çocukların somadan hastalanması veya sakatlanması da mümkündür.

b) Ani olarak ortaya çıkan kıtlık gibi bir tabii afet durumunda aile çocuğu besleyemeyecek hale gelebilir.

²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemil'el-Kebîr*, c. VII, s. 39. Hadisin başka bir rivayetinde sahâbi, annesinin hasletleri arasında "çocuklara karşı şefkatli olduğunu" da belirtmiştir. Bk.: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1982, c. I, s. 398. Çocuklara karşı şefkatli bir annenin, kendi elleri ile toprağa gömerek öz kızının hayatına son vermesi ilginç ve acı bir çelişkidir. Hadis bazı farklarla şu kaynaklarda da yer almaktadır: Ebu Davud *et-Tayâlisî*, *Müsned*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts., c. II, s. 185; Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, thk. Seyyid Haşim en-Nedvî, Daru'l-Fikr, ts., c. IV, s. 72; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, M. Abdülkebîr el-Bekrî, Vezâretü Umumu'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslamiyye, Mağrib 1387, c. XVIII, s. 119; İbn Kesîr, *Tefsîr*, c. IV, s. 478; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. I, s. 119; Hüseyinî, *el-Beyan ve't-Ta'rif fî Esbâbi Vurûdî'l-Hadisî's-Şerif*, thk. Seyfeddîn el-Kâtib, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1401, c. II, s. 266; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 58; Ebu Davud, Cihad, 25.

²⁹ Hûfî, *el-Mer'e fi's-Si'ri'l-Cahiliyye*, s. 298.

³⁰ Süheylî, *er-Ravdu'l-Umîf*, c. V, s. 88-89; Âlûsî, *Bilâgu'l-Ereb*, c. III, s. 43; Hüseyin el-Hâc Hasan, *Hadâratu'l-Arab fî Asri'l-Cahiliyye*, s. 126; Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihü'l-Arab fî Asri'l-Cahiliyye*, s. 451.

c) Bir savaş çıkması durumunda çocuğun esir düşme ihtimali söz konusu olabilir.

d) Bazan özel durumlar söz konusu olmaktadır. Gömülmesine engel olmak için doğduğu zaman annesi tarafından babasından saklanan bir kızın, durumu yıllar sonra öğrenen babası tarafından gömülerek öldürülmek istemesi gibi. Aşağıda söz edeceğimiz *Mühehlil*'in teşebbüsü buna bir örnektir.³¹

III- ARAP TOPLUMUNDA ÇOCUK ÖLDÜRMEİNİN BAŞLANGICI

İslam öncesi Arap Yarımadasında çocuk öldürme olgusunun, İslam döneminin hemen öncesinde başladığı genel olarak kabul edilmektedir. Halbuki aşağıda kaydedeceğimiz bazı rivayetlere dayanarak bu başlangıcın daha önceki dönemlere uzandığını söylemek mümkündür. Biz önce bu konuda en fazla bilindiği için Kays b. Asım vakasını, ardından gömmek suretiyle çocuk öldürme olgusunun Kays'tan daha gerilere gittiğini gösteren rivayetleri ele alacağız.

Cahiliye döneminin sonu ile İslam'ın ilk döneminde yaşayan Kays b. Asım'ın toprağa gömmek suretiyle çocuk öldüren ilk kişi olduğu kaynaklarımızda bildirilmektedir. Kays b. Asım Arap Yarımadasının kuzey ve kuzey-doğu bölgelerinde yaşayan büyük Arap kabilelerinden Temim'e mensuptu. İslam döneminde hayatta olan ve Hz. Peygamber'i ziyaret ederek İslam ile şereflenen Kays, kabilesinin önde gelenlerinden biriydi. Cahiliye döneminde kabilesi, İran Sâsânî İmparatorluğuna bağlı Irak bölgesinde hüküm süren bir Arap devleti olan Lahmîler'in kralı Numan b. Münzir'e (hükümdarlık dönemi m. 585-613)³² ödeyegeldiği vergiyi bir yıl vermeyince kral Temim kabilesi üzerine sefer tertiplendi. Temimliler mağlup oldu ve kadınları esir alındı. Dalia sonra esirleri geri istemek üzere kabileden bir heyet hükümdar Numan'ın huzuruna çıktı. Numan heyetin dileğini kabul ederek kadınları geri dönmek veya dönmek hususunda serbest bıraktı. Kadınların hepsi ailelerine geri dönerken Kays'ın yeğeni kalmayı tercih etti. Bunun üzerine onuru kırılan Kays doğacak bütün kızlarının hayatına son vermeyi kararlaştırdı. Kays bu kararından

³¹ İslâhânî, *Eğâni*, c. XI, s. 54-56.

³² Corci Zeydan, *el-Arab Kable'l-İslam*, Daru'l-Hilal, ts., s. 236.

dönmeyerek daha sonra dünyaya gelen kızlarının hepsini diri diri toprağa gömerek öldürdü. Bunların sayısı on civarındadır.³³

Bazı rivayetler –teşebbüs aşamasında kalmış olmakla birlikte- çocuk öldürme olgusunun Kays b. Asım'dan çok daha önce mevcut olduğuna delalet etmektedir:

1) Mühelhil vakası: Arabistan'ın kuzeyinde Irak'a yakın bir bölgede yaşayan Tağlib kabilesinin önde gelenlerinden Mühelhil lakaplı Adiy b. Rabi'a'nın bir kızı dünyaya gelir. Aynı zamanda bir şair olan Mühelhil karısına çocuğu öldürmesini emreder. Buna razı olmayan karısı ise hizmetçisine çocuğu gizlemesini söyler. Mühelhil gece bir rüya görür. Uyandıığında yaptığının pişman olarak karısına kızın akıbetini sorar. Kadın önce öldürdüğünü söylerse de kocasının ısrarlı soruları karşısında gerçeği itiraf eder. Kızının hayatta olduğunu öğrenen adam sevinir ve karısına, çocuğa iyi bir şekilde bakmasını emreder.³⁴

Mühelhil'in ölüm tarihi 525³⁵ olduğuna göre onun, İslam dönemine yetişen ve Hz. Peygamber ile görüşen Kays b. Asım'dan çok daha önce yaşadığı kesindir. Buradan hareketle, Mühelhil'in başından geçen bu hadisenin, Kays b. Asım'ın gerçekleştirdiği ilk çocuk gömme olayından yaklaşık 80-100 yıl önce meydana geldiğini söylemek mümkündür.

2) Sevde bint Zühre vakası: Mekke'de meydana geldiği kaydedilen bir hadise de çocuk öldürme olgusunun Kays b. Asım'dan daha önce vuku bulunduğunu göstermektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber'in annesi Amine'nin amcası, uğursuzluk getireceği düşüncesiyle kızı Sevde bint Zühre'yi Hacûn tepesine gömülme üzere göndermiş, bu işle vazifeli olan kişi çukuru kazdıktan sonra nereden geldiği belli olmayan bir ses "Onu gömme!" deyince çocuğun babasının yanına dönerek durumu haber vermiştir. Kızın

³³ İsfahanî, *Eğâni*, c. XIV, s. 70-72; Müberred, *el-Kâmil*, c. II, s. 605-607; Zemahşerî, *el-Mustakşâ fi Emsâli'l-Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut 1987, c. I, s. 217-218; Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, c. I, s. 425; Kalkaşandî, *Subhu'l-A'şâ*, c. I, s. 460; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, Daru'l-Kütübi'l-Musriyye, 2. bsk., Kahire 1348/1930, c. III, s. 123. Kays'ın gömerek öldürdüğü kızlarının sayısı hakkında 8'den başlayıp 13'e kadar giden farklı rivayetler bulunmaktadır. Bk.: Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 338; Taberî, *Camii'l-Beyan*, c. XXX, s. 46; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VII, s. 134. Kays ile dönmeyi reddeden kimsenin Kays'ın kızı olduğu da rivayet edilmektedir: Müberred, *el-Kâmil*, c. II, s. 607; Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, c. I, s. 425; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. V, s. 259.

³⁴ İsfahanî, *Eğâni*, c. XI, s. 54-56.

³⁵ Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1996, s. 69.

babası bu işte olağanüstü bir durum olduğuna hükmederek kızı öldürtmekten vazgeçmiştir. Bu kız büyüyünce bir kâhine olmuştur.³⁶

Cevad Ali'ye göre de kızını öldürmeye teşebbüs eden ve Amine'nin amcası olan bu şahıs Kays'tan önce yaşamıştır ve bu rivayet çocuk gömme hadiselerinin Kays'tan öncelere kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Cevad Ali, Arap Yarımadasında çocuk öldürme olgusunun çok daha önceki dönemlere, hatta milattan öncesine kadar dayanmasını mümkün görmektedir³⁷. Gerçekten de bu rivayette Hz. Peygamber'den iki nesil öncesinde çocuk öldürüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu hadisenin, Hz. Peygamber ile görüşmüş olan Kays'm gerçekleştirdiği cinayetlerden yaklaşık çeyrek yüzyıl önce vuku bulduğu açıktır.

Kays b. Asım'ın ilk defa toprağa gömerek kız çocuk öldüren kişi olduğu konusunda araştırmacı Ahmed el-Hûfi'nin de şüpheleri bulunmaktadır. Ona göre İslam'ın hemen öncesinde ortaya çıkan bu vakianın bu kadar kısa zaman içinde bazı kabilelere yayılması makul değildir³⁸. Şemseddin Günaltay bu vahşetin, tarihin karanlık çağlarına dayandığından şüphe etmemekte, Kays b. Asım rivayetinin ise daha önce meydana gelmiş bir hadiseye sonradan sebep bulma ("vukudan sonra ta'lil") mahiyetinde olduğunu düşünmektedir.³⁹

Kays b. Asım'ın kızlarını gömerek öldürdüğü sabit olduğu halde yukarıda verdiğimiz iki rivayetteki çocuk öldürme fiillerinin teşebbüs aşamasında kalması ve çocukların ölümden kurtulmuş olması bu olgunun Kays'tan önce vuku bulmadığını iddia etmek için bizce yeterli bir sebep oluşturmaz. Zira Kays'tan önceki bu teşebbüsler Arap toplumunda çocuk öldürme hadiselerinin mevcudiyetini kesin olmasa bile kuvvetli bir şekilde göstermektedir. Ayrıca Mühelhil'den daha önce de çocuk öldürme olgusunun mevcut olduğu kuvvetle muhtemeldir. Zira Mühelhil ve Sevde hakkında zikrettiğimiz rivayetlerde, bu çocuk öldürme teşebbüslerinin ilk defa vuku bulduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Kays b. Asım'ın ilk oluşunu, Mühelhil ve Sevde bint Zühre rivayetleri göz önüne alındığında, gömerek çocuk öldürme konusunda değil, başka bir alanda aramak gerekmektedir. Bunun cevabını *Eğânî* vermektedir: Kabile önderlerinin besleyememe korkusu olmaksızın –aşağıda anlatacağımız gibi-

³⁶ Halebî, *es-Sûre*, c. I, s. 73-74; Âtûsî, *Bülgü'l-Ereb*, c. III, s. 43-44; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 89, 92. Cevad Ali, Halebî'ye dayanarak bu teşebbüste bulunan kişinin "Amine'nin dedesi" olduğunu kaydetmiştir. Bunun selven olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 92.

³⁸ Hâtî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 295.

³⁹ Şemseddin Günaltay, "İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri", *Belleten*, c. XV, sy. 60 (Ekim 1951)'den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Ankara 1951, s. 694-695.

sadece “namus koruma anlayışı” sebebi ile kız çocuklarını öldürmeleri⁴⁰. Ancak bu da tartışılabilir bir hükümdür. Bu konuyu aşağıda “Namus Anlayışı” başlığı altında ele alacağız.

Bazı araştırmacıların, özellikle Kays b. Asım’ın uygulamasının ilk olduğunu bildiren rivayetlere dayanarak, çocuk gömme olgusunun İslam’ın hemen öncesinde ortaya çıktığı, bundan dolayı çok kısa bir zaman dilimi süresince uygulandığı iddiası⁴¹ yukarıdaki rivayetler ve mülahazalar ışığında isabetli görünmemektedir.

Böylece Hz. Peygamber’in bisetinden en az bir asır önce Arap Yarımadasında çocuk öldürme olgusunun görüldüğü söylenebilir. Ancak bu uygulamanın ne zaman başladığını belirlemek zor görünmektedir. Özellikle fakirlik sebebiyle meydana gelen çocuk öldürme hadiselerinin çok daha gerilere kadar gitmesi mümkündür.

IV- ÇOCUK ÖLDÜRMEİN YAYGINLIĞI

A- Coğrafya

Çocuk öldürme olgusunun, İslam öncesi Arap Yarımadasının tamamında uygulandığını gösteren bir veri veya görüş bulunmamaktadır. Aksine, bütün kabilelerde çocuk öldürme geleneğinin bulunmadığı kaynaklarımızda ifade edilmektedir.⁴² Buradan hareketle bu geleneğin Arap Yarımadasının bazı kısımlarında uygulandığı anlaşılmaktadır. Hangi bölgelerde ve hangi kabileler arasında uygulandığı konusunda ise iki ana görüş bulunmaktadır:

a) Sadece kuzey Araplarının büyük kabilelerinden Temim’de ve çevresinde mevcut olduğu⁴³. Aşağıda bahsedeceğimiz gibi başka kabileler arasında da çocuk öldürme uygulaması görüldüğünden dolayı bu görüş zayıf görünmektedir.

b) Kuzey Araplarının iki ana kolunu oluşturan Mudar ve Rabî’a kabilelerinde mevcut olduğu⁴⁴. Sadece Mudar kabileleri arasında uygulandığı

⁴⁰ İsfahanî, *Eğânî*, c. XIV, s. 72.

⁴¹ Hüseyin el-Hâc Hasan, *Hadâratü’l-Arab fî Asri’l-Cahiliyye*, el-Müessesetü’l-Câmi’iyye, 2. bsk., 1409/1989, s. 126-127; A. Emin Abdülğaffâr, *el-Cahiliyye Kadîmen ve Hadîsen*, Şirketü’ş-Şuâ’, Kuveyt 1981, s. 35; Münzir Meâlikî, *Safahât Matviyye min Tarîhi Arabi’l-Cahiliyye*, Mektebelü’l-İhilal, 1995, s. 101.

⁴² Müberred, *ei-Kâmil*, c. II, s. 604.

⁴³ Müberred, a.g.e., c. II, s. 604.

⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, c. VIII, s. 38; Seâlibî, *Cevâhirü’l-Hisân*, Müessesetü’l-A’lemî, Beyrut ts., c. I, s. 562; Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 161. Halebî özellikle Kinde kabilesinin bu uygulamaya başvurduğunu

görüşü de bulunmaktadır.⁴⁵ Müberred, Mudar kabilelerinden Temim, Kays, Esed, Hüzeyl ve Bekr b. Vâil'i kaydetmektedir.⁴⁶ Bazı araştırmacılar Küde ve Kureyş kabilelerini de bunlara ilave etmektedir⁴⁷ ki bu isabetli bir tesbittir. Zira vereceğimiz örneklerde görüleceği gibi Hicaz bölgesinin önemli merkezleri olan Mekke ve Medine'de çocuk öldürme vakıası yaşanmıştır. Böylece Güney Arapların yaşadığı Yemen ve Uman bölgeleri haricindeki Arap topluluklarının büyük bir kısmında çocuk öldürme olgusundan bahsetmek mümkün hale gelmektedir.

Kuzey Araplarını teşkil eden kabileler genellikle bedevî hayat tarzına sahip topluluklardır. Mekke ve Medine gibi şehirlerde bile Yemen ile kıyaslandığında medeniyet zayıf kalmakta ve bedâvete daha yakın bir hayat biçimi görülmektedir.⁴⁸

Güney Arapların yaşadığı ve Arap Yarımadasının tarih boyunca en mamur bölgelerini oluşturan Yemen, Hadramut ve Uman bölgelerinde çocuk öldürme olgusunun uygulanıp uygulanmadığı konusunda kaynaklarımız suskun görünmektedir. Ancak İbn Habîb, Yemen kabilelerinin "bir kısmında" ve Hadramut bölgesinde yaşayan kabilelerde bu uygulamanın mevcut olmadığını belirtmekle yetinmektedir⁴⁹. İbn Habîb'in bu ifadesi Yemen kabilelerinin bir kısmında çocuk öldürme olgusunun mevcut olduğunu düşündürmektedir. İbn Habîb'in bu ifadesi ile konuya değinen diğer kaynakların sadece kuzey Araplardan bahsetmeleri birlikte düşünüldüğünde güney Arapları arasında çok az oranda toprağa gömerak çocuk öldürüldüğü sonucuna varmak mümkündür. Bu bölgelerde çocuk öldürme hadiselerinin -eğer varsa- az olmasında, İslam dininden çok daha önce Yahudilik ve Hıristiyanlığın bu coğrafyada kısmen de olsa yayılarak bu gelenekle mücadele etmiş olabileceği, maddî refah seviyesi Arabistan'ını diğer bölgelerine nazaran daha yüksek olması ilk anda akla gelebilecek etkenlerdendir.

İslam öncesi Arap Yarımadasında buraya kadar bahsettiklerimiz yanında pek çok çocuk öldürme olayı görülmektedir. Bunların önemli bir kısmı Temim kabilesi haricinde de bu olgunun mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

belirtmektedir: *es-Sîre*, c. II, s. 588; Kurtubî, *el-Câmi'*, c. X, s. 117. Kurtubî'de, "Mudar ve Huzâ'a" şeklinde geçmektedir.

⁴⁵ Müberred, *el-Kâmil*, c. II, s. 604.

⁴⁶ Müberred, a.g.e., c. II, s. 604.

⁴⁷ Cevad Ali, *el-Mufassal*, c. V, s. 91; Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihü'l-Arab fî Asri'l-Cahiliyye*, s. 449.

⁴⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, thk. Ali Abdülvâhid Vâfi, Daru Nehdati Mısır, 3. bsk., Kahire 1401, c. II, s. 485-486, 585-586, 601-602; Cevad Ali, *el-Mufassal*, c. V, s. 91.

⁴⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, Daru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut ts., s. 179, 181.

Cahiliye döneminde 'Ulâse b. Vehb b. Halife el-Ğanevî adında sonraları sahabi olan bir adam iki kızını gömerek öldürmeye karar verince oğlu itiraz ederek "gömmekten vazgeçsen ne olur?!" demiş, bunun üzerine adam vazgeçmişti. Bu aile İslam dönemine ulaşmış, 'Ulâse ve çocukları müslüman olmuştur. Bu çocuklar arasında ölümden kurtulan kızları da bulunmaktadır⁵⁰.

Cahiliye devri Mekke'sinde gömerek çocuk öldürme hadiseleri vuku buluyordu. Kureyşliler, kızlarını Mekke'nin en yüksek tepesi olan Ebu Dülâme Tepesi'ne gömerek öldürüyorlardı.⁵¹ Kureyş'in Beni Adiy koluna mensup olan ve Hz. Peygamber'in bisetinden 5 yıl önce (yaklaşık m. 605) vefat eden Mekke'deki haniflerden **Zeyd b. Amr b. Nüfeyl** çocuk öldürmeye karşı mücadele ederdi. Bir kimsenin kızını öldüreceğini haber aldığı zaman ona gider ve öldürmesine engel olarak çocuğu yetiştirmek üzere isterdi. Çocuk 10 yaşlarına geldiği zaman babasına gidip isterse kızı kendisine geri verebileceğini, hatta verdikten sonra çocuğun masraflarını karşılamaya devam edebileceğini söylerdi.⁵² İbn Hacer'e göre Zeyd b. Amr, Kureyş çevresinde çocukları gömülmeden kurtaran ilk kişidir.⁵³

Yukarıda Hz. Peygamber'in annesi Amine'nin amcasının, uğursuzluk getireceği düşüncesiyle kızı **Sevde bint Zühre**'yi Hacûn tepesine gömülme üzere gönderdiğinden, ancak sonra kızı öldürtmekten vazgeçtiğinden bahsetmiştik⁵⁴. Hacûn, Mekke'de Ebu Dülâme Tepesi'nin baktığı yerdir. Ebu Dülâme Tepesi ise yukarıda belirttiğimiz gibi Mekkelilerin çocuklarını gömerek öldürdükleri yerdir.⁵⁵ Birbirine yakın oldukları için hem Hacûn hem de Ebu Dülâme ile aynı yerin kastedilmiş olması mümkündür. Yahut bu iki mekana da çocuk gömülmüş olabilir. Netice olarak Hacûn ve Ebu Dülâme'den bahseden rivayetler birbirini destekleyerek cahiliye devri Mekkesinde çocuk öldürme vakalarının mevcudiyetini göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in bu gelenekle mücadelesi de Hicaz bölgesinde bu olgunun boyutları hakkında bir fikir vermektedir:

⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. V, s. 111.

⁵¹ İsfahanî, *Eğâni*, c. X, s. 284; İbşihî, *el-Müstetraf*, c. II, s. 173.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 2001/1421, c. III, s. 353; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 171; Zehcî, *Tarihü'l-İslam, es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1407/1987, s. 88; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. III, s. 317, 325; Halebî, *es-Sîre*, c. I, s. 73; Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb*, c. III, s. 45.

⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. III, s. 245.

⁵⁴ Halebî, *es-Sîre*, c. I, s. 73-74; Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb*, c. III, s. 43-44; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 89, 92.

⁵⁵ İsfahanî, *Eğâni*, c. X, s. 284; İbşihî, *el-Müstetraf*, c. II, s. 173; Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb*, c. III, s. 43-44.

a) Kur'an-ı Kerim'de Çocuk Öldürme Olgusu:

Çocukların diri olarak gömülmesi konusunda Kur'an-ı Kerim'deki on ayete bakıldığında bunların oldukça sert ifadelerle sahip olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in de bu konuyla ilgili buyrukları bulunmaktadır. Bunlar ve diğer bazı rivayetler, Arap Yarımadasının diğer bazı bölgeleri yanında Mekke ve Medine başta olmak üzere Hicaz bölgesinde de İslam öncesinden gelen bir çocuk öldürme olgusunun mevcudiyetini ve İslam dininin bunu ortadan kaldırmak için ciddi bir şekilde mücadele ettiğini göstermektedir. İslam'ın gelişi, hayatın pek çok alanında olduğu gibi bu konuda da bir dönüm noktası teşkil etmiş, özellikle kız çocuklar adeta yeniden doğmuştur. Bu gerçek edebiyata da yansımış, bir şair, kızma talip olan bir adama red cevabı verdiği şiirinin bir beytinde kızını vermeyeceğini, etrafta pek çok kız bulunduğunu, onlardan birine talip olması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Ona talip olma ey İbn Kûz!

Peygamber'den beri insanlar kızlarını besliyorlar”⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'deki doğrudan bu konu ile ilgili ayetler, İslam dininin o dönem Arap toplumundaki çocuk öldürme geleneği ile mücadelesini anlatmaktadır. Çocuk öldürme konusunu ele alan on ayetten sekiz tanesi Mekke'de diğer ikisi Medine'de nazil olmuştur. Bu ayetleri nüzul sırasına göre sunuyoruz:

“O diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğunda, hangi günah yüzünden öldürüldü diye” (et-Tekvîr 81/8-9)

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz besliyoruz. Onları öldürmek büyük günahdır.” (el-İsra 17/31)

“Aynen bunun gibi, müşriklerin birçoğuna, Allah'a ortak koştukları putlar öz evlatlarını öldürmeyi güzel göstermiştir ki, hem onları yok etsinler hem de dinlerini karmakarışık hale getirsinler. Allah dileseydi bunu yapamazlardı. O halde onları düzdükleri iftiharlarla başbaşa bırak.” (el-En'am 6/137)

“İlimsizlik yüzünden öz evlatlarını beyinsizce katledenler, Allah'a iftira ederek Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları haramlaştırılar hüsrana

⁵⁶ Mevsûfî, *el-Mesellâ's-Sâir*, tbk. M. Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1995, c. I, s. 61-62; Ebu Bekir Abdülkâbir b. Abdurrahman el-Cürcanî, *Divânü'l-Hamâse*, thk. Muhammed el-Tencî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1995, c. I, s. 82.

uğramışlardır, sapıtımışlardır; hiçbir zaman doğruyu ve güzeli bulamazlar.” (el-En’am 6/140)

“Onlardan biri Rahman’a benzer gösterdiği/Rahman’a isnat ettiği kız evlatla müjdelendiğinde yüzü simsiyah kesilir de öfkeden yutkunur durur.” (ez-Zuhruf 43/17)

“Onlardan birine kız (çocuğu olduğu) müjdelendiğinde içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. (Şimdi ne yapsın) onu hakaret üzere tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün! Bak ne kötü hüküm veriyorlar!” (en-Nahl 16/58-59)

“De ki onlara: ‘Haydi gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını yüzünüze karşı okuyayım: Hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Anaya-babaya çok iyi davranın. Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin; biz sizi de onları da rızıklandırırız. Kötülüklerin görünene de gizli kalanına da yaklaşmayın. Allah’ın saygın ve aziz kıldığı cana, bir hakkı savunmak dışında kıymayın. Allah size bunları önerdi ki, aklınızı işletebilesiniz.” (el-En’am 6/151)

“Ey Peygamber! İnanmış kadınlar sana gelip Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık etmemeleri, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup ortaya sürmemeleri, iyilik ve güzelliği belirlenmiş bir işte sana isyan etmemeleri hususunda seninle bey’atleşmek isterlerse, onlarla bey’atleş ve onlar için Allah’tan af dile. Kuşkusuz Allah Gafûr’dur, Rahûm’dur.” (el-Mümtehine 60/12)

Yine Kur’an-ı Kerim’de erkek çocuklara değer verildiğini ifade eden şu ayet de bu konuyu dolaylı olarak ilgilendirmektedir:

“Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak olan güzel işler ise Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır, umutça da daha hayırlıdır.” (el-Kehf, 18/46)

b) Hz. Peygamber’in Çocuk Öldürme Olgusuna Karşı Mücadelesi:

Hz. Peygamber çocuk öldürme fiiline karşı Mekke döneminden itibaren açıkça tavrı almış ve çeşitli şekillerde mücadele etmiştir. Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber’ın bu kesin tavrından dolayı bissetten sonra herhangi bir müslümanm, çocuğunu öldürdüğünü gösteren bir rivayete rastlamadık.

Halebî, Medine'de çocuk öldürme âdetinin uygulandığını kaydetmektedir⁵⁷. Cahiliye döneminde dört oğlunu toprağa gömerek öldürdüğünü yukarıda kaydettiğimiz, İslam döneminde müslüman olarak Hz. Peygamber'e bey'at etmiş olan Kebîre bint Süfyan'ın Huzâ'a veya Sakîf kabilesine mensup olduğu belirtilmektedir.⁵⁸ Bu kabilelerin her ikisi de Hicaz bölgesinde yaşamış olduğundan dolayı bu rivayet Hicaz'da çocuk öldürme olgusunun mevcudiyetini gösteren delillerdendir.

Hz. Peygamber İslam'ı yeni kabul edenlere veya kendisine bağlılık bildirmek (bey'at) isteyenlere İslam'ın temel esasları arasında zaman zaman "çocuk öldürmeme"yi de zikretmiştir. Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken görüştüğü Medineli müslümanlara I. Akabe Bey'atında "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftira etmemek, ma'rufa isyan etmemek" şartlarını koşmuş, onlar bu şartları kabul ederek bey'at etmişlerdir.⁵⁹

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten sonra müslüman erkekler yanında, toplu haldeki veya yalnız gelen kadınlardan bey'at alırken ortaya koyduğu şartlar arasında "çocuk öldürmeme" de bulunmaktadır. Bunlardan birinde Medine'ye hicret eden Huzâ'a kabilesinden İzzet bint Hâbil adlı bir hanımın bey'atını "Zina etmeyeceksin, hırsızlık yapmayacaksın, açık veya gizli olarak çocuk gömmeyeceksin" şartlarını koşarak kabul etmiştir. Rivayetin devamında sahabe hanım Hz. Peygamber'in "açık olarak gömmek"ten ne kastedtiğini anladığını, "gizlice gömmek"ten neyi kastedtiğini ise anlayamadığını, bunu Hz. Peygamber'e sormadığını, Hz. Peygamber'in de izah etmediğini, bunun çocuk düşürmek olabileceğini ve çocuk düşürmemek için kendi kendisine yemin ettiğini ifade etmektedir.⁶⁰ Bir defasında Medineli bir grup müslüman hanım bir evde toplanıp Hz. Peygamber'e haber göndererek bey'at etmek istediklerini bildirmişlerdir. Hz. Peygamber onlara Hz. Ömer'i vekil olarak göndermiş ve Hz. Ömer "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftira etmemek, ma'rufa isyan etmemek" şartları ile bey'atlarını toplu olarak kabul etmiştir.⁶¹ Yine bir grup müslüman kadın Hz. Peygamber'in huzuruna giderek aynı esaslar

⁵⁷ Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 161.

⁵⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. VIII, s. 176.

⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 187; Süheylî, *er-Ravdu'l-Üstîf*, thk. Abdurrahman el-Vekîl, Daru'l-Kütübi'l-Hadîse, Kahire 1389/1969, c. IV, s. 73-74; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Risale, Beyrut 1417/1996, c. I, s. 240-241; Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 161.

⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. VIII, s. 143; Heysenî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VI, s. 38-39. Heysenî bu hanımın adını İzzet bint Hâbil şeklinde kaydetmektedir.

⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. X, s. 7.

üzere kendisine bey'at etmişlerdir.⁶² Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Hatice'nin yeğeni (veya amcasının kızı) Ümeyme bint Rakîka bint Huveyhd de bir grup müslüman hanunla birlikte aym esaslara riayet edeceklerine dair Hz. Peygamber'e bağlılık bildirmiştir.⁶³ Ensar ve Muhacir hanımların birlikte Hz. Peygamber'e bey'at ettikleri de vâkidir⁶⁴. Hz. Peygamber aynı şartları müslüman erkeklere de teklif etmiş, onlar da kabul ederek bey'at etmişlerdir.⁶⁵

Hz. Peygamber'in, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Kureyş kadınlarından da aynı şartlarla bey'at aldığı görülmektedir. Ebu Süfyan'ın hanımı Hind, Hz. Peygamber'in huzuruna gidip İslam'ı kabul ettiğinde aralarında ilginç bir diyalog cereyan etmiş, konuşmanın bir bölümünde Hz. Peygamber "Çocuklarınızı öldürmeyin" buyurduğunda Hind "Onları sen öldürdün" şeklinde sitemkar bir karşılık vermiş, ardından bey'at etmiştir.⁶⁶

Hz. Peygamber'in çocuk öldürme olgusuna karşı bazı buyrukları bulunmaktadır. Muğire b. Şu'be Hz. Peygamber'in "kız çocukları toprağa gömmek"ten Allah'a sığındığını işitmiştir⁶⁷. Yine aynı salıbi başka bir rivayette Hz. Peygamber'in haram kıldığı üç şeyden birincisinin "kız çocukları gömmek" olduğunu bildirmiştir⁶⁸. Bu konuda Hz. Peygamber'in şu buyrukları da bulunmaktadır: "Kim bir müminin ayıbını örterse, gömülmüş bir kızı kabrinden diriltmiş gibi olur."⁶⁹, "Kimin kızı olur, onu toprağa gömmez, hor görmez ve erkek çocuğunu ona tercih etmezse Allah onu cennetine koyar."⁷⁰

⁶² İbn Sa'd, a.g.e., c. X, s. 5, 6. Asım Köksal, Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Medine'de Hz. Peygamber'e bey'at eden toplam 343 hanım tesbit etmiştir. Bk.: Asım Köksal, *İslam Tarihi Hz. Muhammed ve İslamiyet (Medine Devri)*, Şamil Yay., İstanbul 1981, c. I, s. 67-75.

⁶³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. VIII, s. 17-18.

⁶⁴ Heysenû, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VI, s. 39.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. X, s. 7-8.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. X, s. 9; Heysenû, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VI, s. 37. Hind'in bu sözüyle Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında cereyan eden savaşlarda ölen Mekkeli müşrik gençleri kasdettiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki konuyla ilgili diğer örnekler için bkz.: Heysenû, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VI, s. 37-39.

⁶⁷ Ma'mer b. Râşid, *Kitabu'l-Câmi'*, thk. Habib el-A'zanû, el-Mektebü'l-İslâmî, 2. bsk., Beyrut 1403, e. II, s. 440; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. M. Fuad Abdülhakî, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 3. bsk., Beyrut 1409/1989, s. 111; Dârimî, *Sünen*, thk. Fuad Ahmed Zemerî, Halid es-Seb'u'l-Alemî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1407, c. II, s. 401; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 254-255; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhi el-Bedri es-Samerraî, M. M. Halil es-Saidî, Mektebetü's-Sünne, Kahire 1408/1988, s. 150; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XX, s. 385, 386, 389; Beyhakî, *Şu'abu'l-İman*, thk. M. S. Besyûnî Zağlûl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410, c. III, s. 253; c. IV, s. 253; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. XXII, s. 22.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 246.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 153. Aynı hadis farklı lafızlarla: Ebu Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, c. II, s. 135; Heysenû, *Mecmau'z-Zevâid*, c. I, s. 134; Muhammed b. Abdullah el-Kaysî, *Meclis fi Hadisi Câbir*, Rayyâu, Beyrut 1415, s. 46.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 223; Azîmâbâdî, *Avuu'l-Ma'bud*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut 1415, c. XIV, s. 38.

“Günahların en büyüğü seni yarattığı halde Allah’a ortak koşman, senin yemeğine ortak olacak korkusuyla kız çocuğunu öldürmen...”⁷¹

Hz. Peygamber’in kız çocuk yetiştiren ebeveynlere uhrevi müjdeleri de bulunmaktadır.⁷²

Medineli Yahudiler, Arapların gömerek çocuk öldürme geleneğinden haberdardı. Nitekim bir yahudi, sahabilerden birine, azlin, çocuk gömmenin gizli türü olduğunu söylemiş, sahibinin bu sözü Hz. Peygamber’e bildirmesi üzerine Hz. Peygamber yahudinin sözünün yanlış olduğunu belirtmişti.⁷³

Bu rivayetler Hicaz bölgesinde de çocuk öldürme âdetinin mevcudiyetini göstermektedir. Ancak bu uygulamanın mekan sınırları hakkında karşımıza bir soru çıkmaktadır: Bu âdetin İslam’dan önce Medine’de mevcut olduğu yukarıdaki rivayetlerden anlaşılmaktadır. Medine Arapların oluşturan Evs ve Hazrec kabileleri aslen Yemen’li olduklarına göre acaba bu âdeti Yemen’den mi getirmişlerdir, yoksa Medine’ye göçtükten sonra mı uygulamaya başlamışlardır? Kaynaklarımızda bu sorunun cevabına ulaşamadık.

3- İtiraf lar

Kays b. Asım’m Temim kabilesi heyeti içinde Hz. Peygamber’i ziyaret ettiğinde, cahiliye döneminde dünyaya gelen 10 kadar kız çocuğunu gömerek öldürdüğünü itiraf ettiği rivayeti yukarıda geçmişti. Yine başka bir adam Hz. Peygamber’e gelip cahiliye döneminde bir kızın kuyuya atarak öldürdüğünü söylemiştir.⁷⁴ Seleme b. Yezid el-Cu’fi’nin kardeşiyle birlikte Hz. Peygamber’i Medine’de ziyaretleri sırasında İslam’dan önce ölmüş anneleri Müleyke’nin buluş çağına ermemiş bir kız kardeşlerini toprağa gömerek öldürdüğünü söylediklerini yukarıda belirtmiştik.

Hz. Peygamber’den sonra da bazı müslümanlar sahabeye gelerek cahiliye devrinde çocuk gömdüklerini çeşitli sebeplerle itiraf etmişlerdir. Bir adam Hz. Ömer’e gelerek cahiliye döneminde bir kızım gömdüğünü, sonra yaptığına pişman olarak çocuk ölmeden topraktan çıkardığını, bu kızın İslam dönemine ulaşarak iyi bir müslüman olduğunu söylemiştir.⁷⁵ Başka bir kişi Ebu Zerr’i ziyaret ederek cahiliye döneminde bir kızı toprağa gömdüğünü söyleycek

⁷¹ Cessâs, *Ahkanu'l-Kur'an*, c. IV, s. 195.

⁷² Kurtubî, *el-Câmi'*, c. X, s. 117-118.

⁷³ Beyhakî, *Sünen*, Mektebetü Daru'l-Bâz, Mekke 1414/1994, c. VII, s. 230-231; Azâmâhâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, c. XIV, s. 38.

⁷⁴ Dârimî, *Sünen*, Mukaddime, I.

⁷⁵ Abdürrezzak, *Musannef*, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1403, c. VI, s. 247; İbnü'l-Cevzî, *Tarîhu Öner İbni'l-Hattab*, Datu'l-Râidi'l-Arabî, Beyrut 1405/1985, s. 175.

tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sormuş, Ebu Zer cahiliye döneminde yapılan kötülüklerin müslüman olduktan sonra affedildiğini belirtmiştir⁷⁶.

B- Yoğunluk: Aileler/Kabileler Arasında ve Bir Aile İçinde Çocuk Öldürme Oranı

Çocuk öldürme olgusunun uygulandığı kabilelere bakıldığında kabile fertlerinin çoğunun buna başvurmadığı görülmektedir⁷⁷. Özellikle önde gelen kimseler çocuklarını öldürmekten kaçınmışlardır⁷⁸. Uygulama oram hakkındaki en açık bilgiyi veren Meydânî (ö. 518/1124)'ye göre kız çocuk gömme, Arap kabileleri arasında yaygındı, ancak herkes tarafından uygulanmıyordu. Çocuk gömenler onda bir nisbetindeydi. İslam'ın geldiği dönemde bu uygulama, kabileler arasında genel olarak azalmış, Temim kabilesinde ise artmıştı. Meydânî bu uygulamanın azalma sebepleri hakkında bilgi vermemekte, Temim kabilesindeki artışı ise yukarıda bahsettiğimiz Kays b. Asım ile başlayan namus anlayışı problemine bağlamaktadır⁷⁹. Katâde (ö. 118/726) de gömerek çocuk öldürme hadiselerinin en fazla Temim kabilesinde görüldüğünü belirtmiştir.⁸⁰

İslam öncesi Arap toplumunda ailelerin çoğunda çocuk öldürme hadisesinin vuku bulmadığı sonucu çıkmaktadır. Bununla beraber ortalama on aileden birinde sadece bir çocuk öldürüldüğü farzedilse bile, ne kadar çok sayıda çocuğun hayat hakkının elinden alındığı tahmin edilebilir. Kaldı ki, verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi bazı ailelerde birden fazla sayıda çocuğun gömülerek öldürüldüğü de vaki olmuştur.

Arap toplumunda çocuk öldürme olgusunun boyutlarını gösteren şahitlerden bir kısım da insafli ve merhametli bazı kimselerin çocuk kurtarma faaliyetleridir. Mekke'de Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (öl. 605)'in kız çocukları gömülmeden kurtararak büyüttüğünden yukarıda bahsetmiştik. Çocukları gömülerek öldürülmekten kurtaran kimselerin en meşhuru, bir bedevi kabile reisi olan Sa'sa'a b. Nâciye el-Mücâşi'î (öl. 53/672)⁸¹dir. Bu şahıs, ünlü şair Ferezdak'ın (öl. 112/730) dedesi ve Temim kabilesinin Beni Mücâşi' kolunun

⁷⁶ Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*, c. I, s. 261. Ebu Zer'in sözünü "geçmişte yapılanları Allah affetsin" şeklinde bir dua olarak anlamak da mümkündür.

⁷⁷ Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, c. I, s. 562.

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. XIX, s. 233. Kabile önderlerinin kaçındıkları cinayetlerin, fakirlik sebebiyle işlenenler olduğunu tahmin ediyoruz. Zira aşağıda geleceği gibi bazı kabile ileri gelenleri namus koruma düşüncesi ile kızlarını toprağa gömerek öldürmüşlerdir.

⁷⁹ Meydânî, *Mecmau'l-Ensâb*, c. I, s. 425.

⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. X, s. 117.

⁸¹ İbnü'l-Cevzi, *el-Müntazam*, thk. Mustafa Ahdülkadir Atâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1992, c. V, s. 264.

hem cahiliye, hem İslam döneminde önde gelen isimlerindedir. Sonraları Hz. Peygamber ile görüşerek İslam ile şereflenen Sa'sa'a cahiliye döneminde çok sayıda çocuğu ölümden kurtarmıştır. Kurtardığı çocukların sayısı hakkında 96'dan başlayıp 400'e kadar çıkan farklı rakamlar rivayet edilmektedir.⁸² Onun bu hayırlı faaliyete başlaması bir tesadüf sonucudur. Bir gün kaybolan develerini ararken konaklamış bir bedevi ailesi ile karşılaşmış, aile reisi olan ihtiyar, develeri bulduklarını söylemiştir. Bu sırada adamın bir çocuğunun doğduğu haberi gelmiş, ihtiyar bedevî seslenerek eğer kız olduysa sesini kesmelerini emretmiştir. Bunun üzerine Sa'sa'a, rızık Allah'a ait olduğu halde neden çocuğu öldürmeye karar verdiğini sormuş, adam ise bu kıza ihtiyacı olmadığı cevabını vermiştir. Sa'sa'a çocuğu kurtarmaya karar vererek adama fidyesini vermeyi teklif edince adam, kızının satılık olmadığını söylemiş, bunun üzerine Sa'sa'a kızın kendisini değil öldürülmemesi için kanun satın almak istediğini belirterek kıızı adamın yanında bırakacağıma ima etmiştir. Adam bundan sonra fidyeye teklifini kabul etmiş, kısa bir pazarlık sonunda, Sa'sa'a'ya ait olan ve kaybolduktan soma bulunan on aylık gebe 2 dişi ve Sa'sa'a'nın bindiği binek deve karşılığında anlaşmışlardır. Sa'sa'a b. Nâciye bu hadiseyi Allah'ın kendisine bir lutfu olarak kabul etmiş ve artık gömülerek öldürüleceğini haber aldığı her çocuğu kurtarmayı Allah rızası için kendine bir vazife edinmiştir. Hz. Peygamber, Sa'sa'a'ya İslam ile şereflediği için cahiliye devrindeki bu faaliyetinden dolayı ecir alacağını müjdelemiştir.⁸³ Sa'sa'a cahiliye dönemini Hz. Peygamber'e şöyle tasvir etmiştir: "İnsanların doğru yolda olmadıklarını görüyordum. Doğrunun nerede olduğunu bilmiyordum ancak onların yanlış yolda olduklarının farkındaydım. Onların kızlarını gömdüklerini görüyordum. Allah'ın bunu emretmediğini biliyordum. Bundan dolayı çocuklarını gömmelerine engel oldum ve ulaşabildilerimin fidyesini vererek kurtardım." Sa'sa'a, her çocuğu iki dişi ve bir binek deve vererek kurtarmıştır⁸⁴. Sa'sa'a'nın -muhtemelen deve yardımı teklifine rağmen ailelerinin istemediği- bazı kız çocukları yanına alarak büyüttüğü, Hz.

⁸² İsfahanî, *Eğâni*, c. XXI, s. 279-283; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VIII, s. 767-77; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. V, s. 265; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XI, s. 262-263; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; İbn Hacer, *el-İsâbe*, e. III, s. 245; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407; Abdülkâdir el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, thk. Abdüsselam Harun, Mektebetü'l-Haucî, Kahire 1401/1981, c. IX, s. 116; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. III, s. 122-123.

⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VIII, s. 77; İsfahanî, *Eğâni*, c. XXI, s. 279-283; Müberred, *el-Kâmil*, c. II, s. 607-608 (bazı farklarla); Hâkim, *Müstedrek*, thk. Mustafa Abdülkadir Alâ, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, c. III, s. 707; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. V, s. 264-265; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XI, s. 262-263. Sa'sa'a'ya değinen başka rivayetler için bk.: İbn Abdilber, *İstî'âb*, thk. A. Muhammed el-Becâvî, Daru'l-Cil, Beyrut 1412, c. VIII, s. 718; Âtûsî, *Bülâğu'l-Ereb*, c. III, s. 45.

⁸⁴ İsfahanî, *Eğâni*, c. XXI, s. 283; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. V, s. 264.

Peygamber`in bisetti döneminde bunların sayısının 100 civarında olduğu rivayeti de bulunmaktadır.⁸⁵ İslam`ın ilk döneminde yaşamış olan şair Ferezdak, bir şiirinde dedesi Sa`sa`a b. Nâciye`nin bu güzel hasletini övünerek şöyle terennüm etmiştir:

“Dedemdir gömen kadınları engelleyen

Gömülecekleri kurtarıp hayata döndüren”⁸⁶

Sa`sa`a b. Nâciye çocuk kurtarma faaliyetini, kabilesi Temim çevresinde icra etmiştir⁸⁷. Ancak bu faaliyete ne zaman başladığı hakkında açık bilgi bulunmamaktadır. Gençliğinde başladığı farzedilse bile çocuk kurtarma faaliyetini İslam`a yakın bir dönemde icra ettiği neticesi ortaya çıkmaktadır. En düşük rakam dikkate alınsa bile Sa`sa`a`mn, sınırlı bir coğrafyada 100`e yakın çocuğu ölümden kurtardığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki haberdar olabildiği çocuk öldürme teşebbüslerine müdahale edebilmiştir. Zamanında haber alamadığı veya hiç duymadığı durumlar da olabileceği hesaba katılırsa en azından Sa`sa`a`mn yaşadığı bölgedeki çocuk öldürme oranının hiç de az olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Sa`sa`a`mn ilk defa çocuk kurtaran kişi olduğu rivayetini⁸⁸ ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira yukarıda değindiğimiz gibi çocuk öldürme hadiseleri zaman olarak en azından hicretten bir asır gerilere kadar gittiğine göre Sa`sa`a`dan daha önce de varlıklı ve merhamet sahibi bazı kimselerin çevrelerindeki bazı çocukları ölümden kurtardıkları tahmin edilebilir. Bundan dolayı Sa`sa`a`mn, kayıtlara geçmiş ilk çocuk kurtaran kişi olduğu söylenebilir. İbn Hacer de bu konudaki şüphesini belirterek Zeyd b. Amr b. Nüfeyl`in de Mekke`de çocuk kurtarma faaliyeti yürüttüğünü, bundan dolayı Sa`sa`a`mn, ancak Temim kabilesi bünyesinde ilk çocuk kurtaran kimse olabileceğini belirtmektedir⁸⁹.

Çocuk öldürme miktarları ailelere göre farklılık arz etmektedir. Bazı erkekler eşlerine, doğacak iki kızdan birini büyütmelelerini, birini toprağa

⁸⁵ İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 141.

⁸⁶ İliyyâ el-Hâvî, *Şerhu Dîvânî`l-Ferezdak*, eş-Şeriketü`l-Âlemiyye lil-Kitab, 3. bsk., Beyrut 1995, c. I, s. 293; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s.141; İsfahanî, *Eğâni*, c. XXI, s. 281, 283; Müberred, *el-Kâmil*, c. II, s. 604; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; Cevherî, *es-Sihâh*, c. II, s. 546; Kütübî, *el-Câmi*, c. XIX, s. 233; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. III, s. 245; İbn Hacer, *Fethu`l-Bârî*, c. X, s. 407; Abdülkâdir el-Bağdadî, *Hizânetü`l-Edeb*, c. IX, s. 114; Nüveyrî, *Nihâyetü`l-Ereb*, c. III, s. 123; Âlûsî, *Bülâğu`l-Ereb*, c. III, s. 46; Zebîdî, *Tâcü`l-Arûs*, c. IX, s. 246. Bu kaynakların bir kısmında beytin bazı kelimeleri farklı kaydedilmiştir; “dedemdir” kelimesi yerine “bizdendir” gibi.

⁸⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. III, s. 245.

⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XI, s. 263; İbn Hacer, *Fethu`l-Bârî*, c. X, s. 406.

⁸⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. III, s. 245.

defnederek öldürmelerini şart koşmuştur⁹⁰. Böylece ailenin kaç kızı olursa olsun yarısı hayatta kalmış, yarısının ise hayatına son verilmiştir.

İslam öncesi Arap toplumunda ailenin poligamik bir yapıda olduğu ve erkeğin evlenebileceği kadın sayısı konusunda sınırlı bulunmadığı bilinmektedir⁹¹. Böylece erkeğin, nikahı altındaki eşlerinin sayısının fazlalığı oranında çok çocuğa sahip olacağı açıktır. Bir erkeğin sorumluluğundaki çocukların sayısı arttıkça, besleyememe endişesi gibi bir durum ortaya çıktığında, doğacak –hatta belli bir yaşa gelmiş- çocukların ortadan kaldırılması ihtimali güçlenmektedir. Sınırsız poligaminin çocuk öldürme vakalarını artırmış olabileceğini düşünüyoruz.

Bazı araştırmacılar, çocuk gömme fiilinin kabilelerin çoğunda uygulanmadığı, bundan dolayı genel olmadığı görüşündedirler⁹². Bu iddia yukarıdaki veriler ve mülâhazalar ışığında tartışmalı görünmektedir. Bu araştırmacılarından bazıları, Kur'an-ı Kerim'de *ve'd* kelimesini bir defa geçtiğini (*mev'ûde* şeklinde), cahiliye şiiirinde ise yer almadığını iddia ederek, toprağa defnetmek suretiyle çocuk öldürme olgusunun nadir olarak vuku bulduğunu düşünmektedirler⁹³. Halbuki yukarıda sunduğumuz gibi Kur'an-ı Kerim'de, hadis külliyyatında ve edebiyat literatüründe “çocuk öldürme” ifadesi kullanılmakta ve bundan cahiliye dönemindeki “gömerek çocuk öldürme” olgusu anlaşılmaktadır⁹⁴. Kaldı ki *ve'd* kelimesinin türemişleri, “toprağa

⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. VIII, s. 38; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 91.

⁹¹ Hüfî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 299-300; Abdülmün'im Macid, *et-Tarihü's-Siyasî*, c. I, s. 54.

⁹² Hüseyin el-Hâc Hasan, *Hadâratü'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, s. 126; A. Emin Abdülğaffar, *el-Cahiliyye*, s. 35. Bazı kaynaklarda bu iddiaları destekleyecek şekilde Kinde kabilesinde kız çocuklarının gömülerek öldürüldüğü belirtilmektedir. Bk.: Cevherî, *es-Sihâh*, c. II, s. 546; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 443; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. IX, s. 246. Yukarıda serdettiğimiz deliller ise bu işin çok daha geniş bir coğrafyada icra edildiğini göstermektedir.

⁹³ Hüseyin el-Hâc Hasan, *Hadâratü'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, s. 126-127; Münzir Me'âlikî, *Safahât*, s. 101.

⁹⁴ Şaffî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. I, s. 266; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. VIII, s. 32,42-43, 60, 61; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. IV, s. 195; Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, c. I, s. 562, c. II, s. 340; Kurtubî, *el-Câmi'*, c. VII, s. 132; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, el-Mektebetü'l-İslamî, 3. bsk., Beyrut 1404, c. VIII, s. 244-246; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. XIII, s. 232; İbn Kesîr, *Tefsîr*, c. II, s. 188; Suyutî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1414, c. V, s. 139; Zekeşî, *el-Burhan*, tük. M. Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1391, c. III, s. 285; Ebussuud, *İrşadü Akli's-Selâm*, Daru'l-hayai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., c. III, s. 198, c. V, s. 21, 169; Murâdî, *Mednü'l-Kur'an*, c. IV, s. 146; Mubarekfürî, *Tuhfetu'l-Ahvezi*, c. VIII, s. 355; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, c. II, s. 165.

gömerek çocuk öldürme” anlamında Arap şiirinde⁹⁵ ve hadis külliyyatında geçmektedir⁹⁶. Ayrıca *mev'ûde* kelimesi bir deyimde de kullanılmaktadır⁹⁷.

V- ÇOCUK ÖLDÜRMEİNİN SEBEPLERİ

İslam öncesi Arabistan coğrafyasında görülen çocuk öldürme hadiselerinin arkasında yatan sebepler şu şekilde gruplandırılabilir:

A- Fakirlik

İslam öncesi Arap toplumunda çocuğun aileye getireceği maddi yük, çocuk öldürme hadisesinin başlıca sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir⁹⁹. Bazı müelliflere ve bize göre ise en önemli sebeptir.¹⁰⁰ Hamdi Yazır fakirlik haricindeki sebeplerin nadir görüldüğü kanaatinde dir.¹⁰¹

Aile, besleyemeyeceği endişesini taşıdığı anda hayata gözlerini yeni açmış olan çocuğunu hayat hakkından mahrum edebilmektedir. Çocuk gömmenin bu yönüyle o döneme ait vahşice bir aile planlaması türü olduğu söylenebilir.

⁹⁵ İliyyâ el-Hâvî, *Şerhu Divâni'l-Ferezdak*, c. I, s. 293; İsfahanî, *Eğâni*, c. XXI, s. 281, 283; Taberî, *Tarih*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1407, e. III, s. 213; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 442-443; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. III, s. 245; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, c. III, s. 123; Âlûsî, *Büluğu'l-Ereb*, c. III, s. 42, 46. Çocuk öldürmeyi dolaylı olarak anlatan bir şiir için bk.: Mevsilî, *el-Mcseilî's-Sâir*, c. I, s. 61-62; Cürcanî, *Divânu'l-Hamâse*, c. I, s. 82.

⁹⁶ Ma'mer b. Râşid, *Kitabu'l-Câmi*, c. II, s. 440; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 33, 51, 53; c. IV, s. 153, 254; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab*, s. 150; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 111; Dârimî, *Sünen*, thk. Fuad Ahmed Zemerlî, c. II, s. 401; Taberânî, *el-Mu'cemi'l-Kebir*, c. XX, s. 385, 386, 389; Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, c. III, s. 253; a.g.e., c. IV, s. 253; İbn Abdilber, *el-Temlûd*, c. XXII, s. 22; Heysenî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VI, s. 38-39; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. VIII, s. 143. Aynı hadis farklı lafızlarla şu eserlerde de geçmektedir: Ebu Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, c. II, s. 135; Heysenî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. I, s. 134; Kaysî, *Meclis fi Hadisi Câbir*, s. 46; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, c. XIV, s. 38.

⁹⁷ Bir kimsenin çok kötü bir durumda olduğunu ilâde etmek için “gömülerek öldürülen çocuktan daha beter” (“hüve edallü min mev'ûde”) deyimini kullanılmaktadır Bk.: Meydânî, *Mecmau'l-Ensâi*, c. I, s. 424; Zebîdî, *Tâcü'l-Arâs*, c. IX, s. 246.

⁹⁸ “The Maw'uda”, *Proceedings of the Third Session of the Idara-i Maarif-i Islamia*, Idara-i Maarif-i Islamia, Lahor 1942, s. 47-52; Hüfî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 303-304; Joseph Hennlger, “Menschenopfer bei den Arabern” *Anthropos*, 53 (1958), s. 721-785; G. L. Lasebikan, “Eski Ahid'de Kurban”, trc.: Ahmet Güç, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7 (1998), s. 586.

⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; Kurtubî, *el-Câmi*, c. XIX, s. 232; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 442; Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ*, c. I, s. 460; Zebîdî, *Tâcü'l-Arâs*, c. IX, s. 246; Âlûsî, *Büluğu'l-Ereb*, c. III, s. 44.

¹⁰⁰ Müberrred, *el-Kâmil*, c. II, s. 604-605; Razî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, c. XIII, s. 232; İbn Hacer, *Fetlu'l-Bârî*, c. VII, s. 145; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, c. III, s. 122; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 88, 94; Şemsettin Günallay, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri”, s. 695; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, ts., c. III, s. 2093; c. VIII, s. 5603-5606; Seyyid Ahdülaziz Salim, *Tarihu'l-Arab fi Asri'l-Caliliyye*, s. 451. Kurtubî de fakirlik etkenini birinci sırada vermektedir: *el-Câmi*, c. VII, s. 91, 132.

¹⁰¹ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. III, s. 2093.

Büyük kısmı çöllerle kaplı Arap Yarımadasının hayat şartları çetindir. Yağmurun azlığı, su bulmayı ve topraktan istifadeyi zorlaştırmakta, pek çok bölgede imkansız hale getirmektedir. Özellikle sıkça meydana gelen kıtlık ve savaş durumlarında bu zorluklar daha da artmakta, açlık tehlikesi başgöstermektedir¹⁰².

Cahiliye tarihi hakkında elimizdeki en önemli kaynak olan Kur'an-ı Kerim konunun ekonomik yönünü açıkça ortaya koymaktadır:

“...fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin; sizi de onları da biz besliyoruz...” (el-En'am 6/151)

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz besliyoruz. Onları öldürmek büyük günahdır.” (el-İsra 17/31)

Hz. Peygamber'in hadislerinde de meselenin ekonomik boyutu kendini göstermektedir:

“Günahların en büyüğü seni yarattığı halde Allah'a ortak koşman, **senin yemeğine ortak olacak korkusuyla kız çocuğunu öldürmen...**”¹⁰³

Yukarıdaki ayetlerde fakirliğe iki yönden değinildiği görülmektedir:

a- Ailenin fakir durumda olması,

b- Ailenin çocuk doğduğunda fakir durumda olmayıp ileride meydana gelebilecek fakirlikten endişe etmesi.

Kur'an-ı Kerim'in bu ifadelerinden, İslam öncesinde hem mevcut fakirlikten dolayı, hem de gelecekte başa gelmesi beklenen fakirlik endişesi ile çocukların öldürüldüğü anlaşılmaktadır¹⁰⁴.

Katâde meselenin ekonomik boyutunu şu çarpıcı ifadelerle dile getirmektedir: “Cahiliye insanı köpeğini besler, kızını ise esir edilmesi ve fakirlik korkusuyla öldürürdü.”¹⁰⁵

Buraya kadar ele aldığımız bazı örneklerde de konunun iktisadî boyutu kendini göstermektedir. Cahiliye Mekkesinde Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in kızları

¹⁰² Hûfî, *el-Mer'e fi Şi'ri'l-Cahiliyye*, s. 293-294; Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihü'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, s. 450-451.

¹⁰³ Cessâs, *Ahkamu'l-Kur'an*, c. IV, s. 195.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, c. II, s. 188; Zerkeşî, *el-Burhan*, (thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1391, c. III, s. 285; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. III, s. 122; Ebussuud, *İrşad*, c. V, s. 169; Hûfî, *el-Mer'e fi Şi'ri'l-Cahiliyye*, s. 293; Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihü'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, s. 450; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. III, s. 2093.

¹⁰⁵ Darîmî, Sünen, Mukaddime, 1; Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c. VIII, s. 38; Beyrut 1407/1987, c. XXX, s. 46.

gömülmekten kurtardığına daha önce değinmiştik. Bu konudaki rivayetlerde bazı Mekkelilerin kızlarını besleyemeyecekleri için gömerek öldürmeye karar verdikleri, Zeyd'in bu çocukları alarak büyüttüğü, 10 yaşlarına gelince çocukların babalarına giderek kızlarını kendilerine geri verebileceğini, eğer isterlerse çocuğun masraflarını karşılamaya devam edebileceğini söylediği belirtilmektedir.¹⁰⁶ Halebî de bu rivayetleri, Zeyd'in fakirlik sebebiyle meydana gelen çocuk öldürme teşebbüslerini engellediği şeklinde yorumlamaktadır.¹⁰⁷ Sa'sa'a b. Nâciye'nin yürüttüğü çocuk kurtarma faaliyetinin de fakir aileler arasında olduğu görülmektedir. Sa'sa'a, öldürmeyip yetiştirmeleri şartıyla her çocuk için iki gebe ve bir binek deve vermiş, bu şekilde yüzlerce çocuğu ölümden kurtarmıştır¹⁰⁸. Bunun, ailelerin maddi durumlarını iyileştirmeyi ve böylece çocuklarını daha rahat şartlarda yetiştirmelerini sağlamayı hedeflediği açıktır.

Maddi şartların olumsuzluğundan dolayı hayat hakkı elinden alınan çocukların genellikle kız oldukları görülmektedir. Kızların yanında erkek çocukların da geçim şartlarının daraldığı durumlarda hayatlarına son verildiği vaki olmuştur.¹⁰⁹ Bununla beraber "cinsiyet" konusunda değindiğimiz sebeplerden ötürü kızlar daha büyük oranlarda öldürülmüştür. Kızların yanında erkek çocukların da bilhassa ekonomik sebeplerle hayatına son verilmesi o dönemin düşünce tarzında normal bir davranıştır. İslam öncesi Arap toplumunda erkek çocuklara kızlardan daha fazla değer verildiği bir gerçektir. Bununla beraber kendisine göre yeterli sayıda erkek evladı olan bir kimsenin istemediği bir erkek çocuğu doğması durumunda, geçim sıkıntısı içinde bulunuyorsa çocuğunu ortadan kaldırması o dönemin zihniyetine yabancı olmayan bir davranıştır. Hüfî'ye göre maddi darlıktan dolayı çoğunlukla kız çocukların hayatına son verihnesi, onların değersiz görülmesinden kaynaklanmamakta, aksine onları açlığın getireceği sefalet ve düşkünlükten korumayı amaçlamaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. III, s. 353; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. II, s. 238, 241; Halebî, *es-Sîre*, c. I, s. 73.

¹⁰⁷ Halebî, *es-Sîre*, c. I, s. 73. Halebî, bu işi yapan kişiyi "Amr b. Nüfeyl" olarak kaydetmektedir ki bu durumda adı geçen kişi Zeyd'in babası olmaktadır. Zeyd'in babası Amr'ın da çocuk kurtarmış olabileceğini düşünmek mümkünse de -yukarıda vermiş olduğumuz gibi- Halebî haricindeki kaynaklarda bu şahıs "Zeyd b. Amr b. Nüfeyl" şeklinde kaydedilmiştir. Bundan dolayı "Zeyd" kelimesi Halebî nüshasından herhangi bir şekilde düşmüş olabilir.

¹⁰⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VIII, s. 77; Hâkim, *Müstedrek*, o. III, s. 707; İbn Abdüiber, *İstâ'ab*, c. VIII, s. 718; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XI, s. 262-263. Sa'sa'a'ya değinen başka rivayetler için bk.: Âlûsî, *Büluğü'l-Ereb*, c. III, s. 45.

¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. VII, s. 132; İhü'l-İsîr el-Cezerî, *en-Nihaye*, c. V, s. 142; İbn Kesîr, *Tefsîr*, c. II, s. 188; İbn Flacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 443; Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 161; Zebîdî, *Tâcu'l-Arif*, c. IX, s. 246; Mubarekfürî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, c. VIII, s. 355; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 95.

¹¹⁰ Hüfî, *el-Mer'efi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 305.

Yukarıda manalarını verdiğimiz ayetlerde çocukların öldürülmesinden bahsedilmekte fakat bunun ne şekilde yapıldığına değinilmemektedir. Bu öldürme şeklinin “toprağa gömmek” olduğu kabul edilmektedir¹¹¹.

Besleyememe korkusuyla çocuk öldürme uygulamasının, toplumları ekonomik yönden sarsan ve insan için en temel ihtiyaç olan beslenmeyi dahi zorlaştıran kıtlık, savaş gibi olağanüstü şartlarda daha fazla gerçekleşmiş olduğu, bolluk dönemlerinde ise azaldığı düşünülebilir.

B- Namus Anlayışı

İslam öncesi Arap Yarımadasında çocuk öldürme hadiselerinde önde gelen iki etkenden biri, Arap toplumunun o dönemde sahip olduğu namus anlayışıdır¹¹². Bu, çocuk öldürme sebepleri arasında bizce ekonomik etkenden sonra ikinci sırada gelmektedir. Yukarıda en önemli etkenin ekonomik olduğunu belirtmiştik. Âlûsî ise çocuk öldürme vakalarının çoğunlukla namus endişesinden kaynaklandığı görüşündedir¹¹³.

Namus koruma amacıyla çocuk öldürme vakalarının yaygınlık derecesi açık değildir. Temim kabilesinden Kays b. Asım ve Tağlib kabilesinden Mühelhil örnekleri, bu iki kabilede namus anlayışı sebebiyle çocuk öldürüldüğünü göstermekle birlikte başka kabilelerde vuku bulup bulmadığı cevap bekleyen bir sorudur.

Namus anlayışı sebebiyle öldürme olgusu sadece kız çocuklarla ilgilidir. İslam öncesi Arap toplumunda kadma hak ettiği yer verilmemekle birlikte ırz ve namusuna büyük kıymet verilmekteydi¹¹⁴. Hüfî'ye göre namus koruma amacıyla kız çocukların öldürülmesi, Arap toplumunda kadının tamamen değersiz kabul edildiğini göstermemekte, aksine ırz ve namusuna değer

¹¹¹ Razî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, c. XIII, s. 232; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. X, s. 407.

¹¹² Müberred, *el-Kâmil*, c. II, s. 605; Şafî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. I, s. 266; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. VIII, s. 38; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 222; Kurtubî, *el-Câmi'*, c.VII, s. 91; c. XIX, s. 232; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. III, s. 122-123; Seâlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*, c. I, s. 562; Razî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, c. XIII, s. 232; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. VII, s. 145; Halebî, *es-Sîre*, c. II, s. 589; Nevevî, *Sahih*, c. X, s. 17; İbn Kesîr, *Tefsir*, c. II, s. 188; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 442; Zebîdî, *Tâcu'l-Arif*, c. IX, s. 246; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 165; Mubarekfürî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, c. VIII, s. 355; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, c. XIV, s. 38; Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb*, c. III, s. 42-43; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 88, 90.

¹¹³ Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb*, c. III, s. 43.

¹¹⁴ Abdülmün'im Macîd, *et-Tarihü's-Siyasî*, c. I, s. 55.

¹¹⁵ Hüfî, *el-Mer'e fî Şi'ri'l-Cahilî*, s. 305.

¹¹⁶ Hüfî, a.g.e., s. 293, 296.

verildiğini ve bundan dolayı himaye ve koruna altına alındığını ifade etmektedir¹¹⁷.

Namusunu koruma endişesi taşıyanlar kız çocuklarını genellikle doğdukları zaman gömerek öldürürlerdi¹¹⁸. Rahatlıkla konuşabilecek kadar büyüyen¹¹⁹, hatta altı yaş civarındaki kızını toprağa defnedenler de bulunuyordu.¹²⁰

Namusunu koruma düşüncesi ile kızlarını toprağa gömerek öldüren ilk kişinin Kays b. Asım olduğu rivayeti¹²¹ daha önce temas ettiğimiz gibi ihtiyatla karşılanmalıdır. Zira onun gibi bir kabile reisi olan Mühelhil'in, ondan yaklaşık bir asır önce bu fiili işlemeye teşebbüs ettiğini daha önce belirlemiştik. Zengin bir kişi olan Mühelhil'in fakirlik endişesinden başka bir etkenle bu teşebbüste bulunduğu açıktır.¹²² Bu etken, namus koruma endişesi veya aşağıda anlatacağımız uğursuzluk olabilir. Kays b. Asım ile birlikte kabile önderlerinin çocuklarını öldürme hadiselerinin artmış olduğu düşünülebilir.

Kays b. Asım'ın kızlarını toprağa gömmek suretiyle öldürmeye başlaması kaynaklarımızda ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Kays'm on kadar kız çocuğunun hayatına son verdiğini yukarıda belirtmiştik.¹²³ Özellikle bu çocuklardan birinin başına gelenler, İslam dininin arzedildiği toplumun durumunu bariz bir şekilde göstermektedir. Kays'ın seferde bulunduğu bir zamanda bir kızı dünyaya gelmiş, annesi çocuğunu kurtarmak için dayılarının yanına göndermiş, Kays döndüğünde bebeğin ölü doğduğunu söyleyerek bir kızı olduğunu gizlemişti. Birkaç yıl sonra artık rahatlıkla konuşabilecek kadar büyüyen çocuk annesini ziyarete geldiğinde Kays çocuğu görerek zekasından ve güzelliğinden hoşlanmış, kendi kızı olduğunu bilmediği için kadına onun kim olduğunu sorunca kadın ağlayarak gerçeği Kays'a anlatmıştı. Bunun üzerine Kays çocuktan uzak durmuş, bir gün çocuğu yanına alarak تنها bir

¹¹⁷ Hûfî, *el-Mer'e fi'ş-Şi'ri'l-Cahîlî*, s. 305.

¹¹⁸ Azîmâhâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, c. XIV, s. 38.

¹¹⁹ İsfehânî, *Eğânî*, c. XIV, s. 70-71; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 89.

¹²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemâ'l-Kebîr*, c. VII, s. 39. Bu konudaki rivayet bazı farklarla şu kaynaklarda da yer almaktadır: Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, c. IV, s. 72; Ahmed h. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 398; Ebu Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, c. II, s. 185; Hüseyinî, *el-Beyan ve't-Ta'rîf*, c. II, s. 266.

¹²¹ İsfehânî, *Eğânî*, c. XIV, s. 72; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. V, s. 258; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, c. III, s. 123.

¹²² Hûfî, *el-Mer'e fi'ş-Şi'ri'l-Cahîlî*, s. 294.

¹²³ İsfehânî, *Eğânî*, c. XIV, s. 70-72; Zemahşerî, *el-Mustakşâ*, c. I, s. 217-218; Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, c. I, s. 425; Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ*, c. I, s. 460; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, e. III, s. 123. Kays'm gömerek öldürdüğü kızlarının sayısı hakkında sekiz ile onüç arasında farklı rivayetler bulunmaktadır. "Oniki veya onüç" şeklindeki rivayet için bk.: Taberânî, *el-Mu'cemâ'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 338; İlyesemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VII, s. 134. Sekiz kızını öldürdüğünü belirttiği rivayet için bk.: Taberânî, *el-Mu'cemâ'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 337; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. XXX, s. 46. Kays ile dönmeyi reddeden kimsenin Kays'm kızı olduğu da rivayet edilmiştir: Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, c. I, s. 425.

yere götürmüştü, bir çukur kazarak çocuğu içine koyunca babasının niyetini anlamayan çocuk Kays'a ne yaptığını sormuştu. Kays kızının üzerine toprak atmaya başlayınca çocuğun ağızından şu sözler dökülmüştür: "Babacığım, üzerimi toprakla mı örtüyorsun? Beni burada yalnız başıma bırakıp gidecek misin?" Ancak babası, çocuk tamamen toprağa gömülene ve sesi kesilene kadar üzerine toprak atmaya devam etmiş, böylece kızının hayatına son vermiştir. Kays yıllar sonra Temim kabilesi heyeti içinde Hz. Peygamber'i ziyaret edip huzurunda İslam'ı kabul ettiğinde bunları anlatarak, öldürdüğü çocuklar içinde sadece bu kıza acıdığını söylemiştir. Bunları dinleyen Hz. Peygamber'in gözlerinden yaşlar akmıştır.¹²⁴ Hz. Peygamber Kays'a, gömerek öldürdüğü her kızı için bir köle azad etmesini emretmiş, Kays ise kölesi olmadığını, deve yetiştirdiğini söyleyince Hz. Peygamber eğer isterse kızlardan her biri için bir dişi deve kurban etmesini buyurmuştur.¹²⁵ Hz. Ebubekir Kays b. Asım'a neden kızlarını gömdüğünü sorunca Kays "Onların kendilerine denk olmayanlarla evlenmelerinden korktum" cevabım vermiştir.¹²⁶ Kays'ın bu sözü yukarıdaki haberle birlikte düşünüldüğünde, kızlarının büyüüp evlendikten sonra savaş gibi bir sebeple esir düşüp cariye haline gelmelerinden endişe ettiği anlaşılabilir.

Kabile önderlerinin sadece namus ve aile şereflerini koruma endişesi ile kızlarını gömerek öldürmelerinin anlamı onların fakirlikten başka bir sebeple böyle bir uygulamaya başvurmuş olmalarıdır. Zira kabilelerin önde gelenleri maddi yönden diğer kabile üyelerine kıyasla genel olarak daha iyi durumda bulunmaktadır.

Namus anlayışından kaynaklanan çocuk öldürme hadiseleri, ekonomik gerekçelerle öldürme vakalarından bizce şu sebeplerle daha az meydana gelmiş olmalıdır:

a) Namus koruma endişesi ile çocuk öldürme, kabilelerin önde gelenlerinin uyguladığı bir yöntem gibi görünmektedir. Bir kabilenin önde gelenleri, kabilenin diğer mensuplarına nazaran sayıca daha az olduğundan bu sebeple çocuk öldürme hadiselerinin oran olarak fakirlikten dolayı öldürmelerden daha az gerçekleştiğini tahmin ediyoruz.

¹²⁴ İsfahanî, *Eğâni*, c. XIV, s. 70-72.

¹²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemil'el-Kebîr*, c. XVIII, s. 337-338; Kurtubî, *el-Câmi'*, c. XIX, s. 233; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. V, s. 259.

¹²⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. V, s. 258. Kays b. Asım'ın eli kanlı bir canî olduğu zannedilmemelidir. Aksine akıllı ve bilim özellikleriyle ünlüdür. Onun bu özelliklerini anlatan bir hadise çarpıcıdır: Bir gün yanına biri ölü, diğeri bağlanmış iki kişi getirirler. Ölen kendi oğlu, katil ise öz yeğenidir. Yeğenine döner ve şunları söyler: "Ey yeğenim! Ne kötü iş yaptın! Allah'a asi oldun, akrabalık bağlarını kopardın, okunu kendine attın." Sonra katili serbest bırakır ve öldürülen oğlunun annesine diyet olarak kendi sürüsünden 100 deve gönderir. Bk.: İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. V, s. 258. Bu derece insaf, merhamet ve fedakarlık sahibi bir adamın öz çocuklarına kıyması cahiliye toplumunun acı çelişkilerinden biridir.

b) Kaynaklarımızın bir kısmında namus anlayışı etkeni, kız çocukların gömülerek öldürülmesi konusunda fakirlik etkeni ile birlikte, hatta bazan fakirlikten önce zikredilse de¹²⁷ elimizde Mühelhil ve Kays b. Asım'dan başka somut örnekler bulunmamaktadır.

Bazı Arapların çocuklarını toprağa gömerek öldürmekle övündükleri kaydedilmektedir¹²⁸. Bu durumun namus anlayışından kaynaklanan hadiselerde olabileceğini tahmin ediyoruz.

Bize göre namus endişesi ile kız çocukların hayatına son verilmesi uygulamasına özellikle çatışma ve savaş dönemlerinde daha fazla başvurulmuş olmalıdır. Zira ancak bu dönemlerde esarete, ardından kölelik ve cariyeliğe maruz kahnabilmektedir. Barış zamanlarında ise bu sebepten kaynaklanan kız çocuk öldürme hadiselerinin daha az gerçekleştiğini tahmin ediyoruz.

C- Uğursuzluk ve Bedensel Engelliler

Arap Yarımadasında İslam öncesinde çocuk öldürme sebeplerinden biri de bazı çocuklarda uğursuzluk bulunduğu inancı idi. Bu sebeple öldürülenler de kız çocuklardı. Çolak yahut kötürüm, alaca tenli, cildinde siyah benekler bulunan, gözleri görmeyen bazı kızlar uğursuzluk getirdikleri düşüncesiyle gömülerek öldürülürlerdi.¹²⁹ Görüldüğü gibi sayılan özelliklerin çoğu bazı hastalık ve bedensel sakatlıkları ifade etmektedir. Cahiliye insanı, çoğu kalıcı olan ve o dönemin tıbbî imkanları içinde tedavi ihtimali hemen hemen hiç bulunmayan bu özellikleri taşıyan kız çocuklarının hayat hakkını ellerinden alabilmiştir. Hûfî'ye göre bu özellikleri taşıyan kızların yetiştikten sonra evlenmeleri çok zor olduğundan cahiliye insan bunları uğursuzluk sebebi saymış olmalıdır¹³⁰.

Mekke'de meydana geldiği kaydedilen bir hadise buna bir örnektir. Daha önce temas ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'in annesi Amine'nin amcası, uğursuzluk getireceği düşüncesiyle kızını Sevide bint Zühre'yi toprağa gömdürerek öldürtmeye teşebbüs etmiş, ancak bundan vazgeçmiştir¹³¹.

¹²⁷ Kalkaşandı, *Subhu'l-A'sâ*, c. I, s. 460; İbn Kesîr, *Tefsîr*, c. II, s. 188; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 165; Âlûsî, *Bülâğu'l-Ereb*, c. III, s. 42. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, c. XIV, s. 38.

¹²⁸ Hûfî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 293.

¹²⁹ Sübeylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, c. V, s. 88-89; Hüseyin el-Hâc Hasan, *Hadâratu'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, s. 126; Âlûsî, *Bülâğu'l-Ereb*, c. III, s. 43; Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihü'l-Arab fi Asri'l-Cahiliyye*, s. 451.

¹³⁰ Hûfî, *el-Mer'e fi's-Şi'ri'l-Cahilî*, s. 297.

¹³¹ Halebî, *es-Sîre*, c. I, s. 73-74; Âlûsî, *Bülâğu'l-Ereb*, c. III, s. 43-44; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 89, 92.

Hûfî'nin Ali Abdülvâhid Vâfî'den aktardığı bir görüşe göre kız çocuklar hakkındaki eski bir dinî inanç da çocuk öldürme sebeplerinden birini oluşturmuştur. Bu inanç, kız çocukların şeytanın yarattığı pis bir varlık olduğudur.¹³²

Uğursuzluk, çocuk öldürme olgusunun sebepleri arasında en az zikredilenidir. Bundan dolayı uğursuzluk sebebiyle çocuk öldürme hadiselerinin, yukarıda ele aldığımız fakirlik etkenine kıyasla daha az oranda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

D- Dini Sebep: Çocuk Kurban Etme

İslam öncesi Arap Yarımadasında çocuk öldürme sebeplerinden biri de kurban etmedir. Çeşitli şekillerde uygulanan çocuk kurban etme olgusu, Ortadoğu, Roma, kuzey Avrupa, Hindistan gibi kadim dünyanın pek çok bölgesinde görülen yaygın bir dinî uygulamaydı¹³³. Henninger'e göre Arap Yarımadasında -ister çocuk olsun ister yetişkin- insan kurban etme vakaları, Ortadoğu bölgesindeki diğer Samî kavimlere nazaran daha az görülmüştür. İnsan kurban etme olgusu, Arap Yarımadasına bu kavimlerden etkilenme sonucu girmiştir¹³⁴.

İnsan kurban etme konusunda ilk akla hadise olan Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme teşebbüsünün İslam öncesi Arapların zihniyetine bir etkisinin olup olmadığı konusunda herhangi bir rivayet tesbit edemedik.

Arap Yarımadasında çocuk kurban etme olgusunun en fazla bilinen örneği Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile ilgilidir. Rivayete göre Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib, Mekke'de bir dönem atıl vaziyette kalmış olan zezem kuyusunu tekrar istifadeye sunmak için kazarken sadece bir oğlu vardı. O dönemde çok sayıda erkek evlat sahibi olmak, kuvvet ve kudret sahibi olmak demektir. Kazı işinde az kimsenin çalışması sebebiyle iş hem yorucuydu, hem de yavaş ilerliyordu. Bu durum Abdülmuttalib'in ağızına gidiyordu. Bir adakta bulundu: Eğer 10 oğlu olursa birini kurban edecekti. Yıllar soma dileği yerine geldi. Çocukları yetiştiğinde bir gün onları biraraya topladı ve yıllar önceki adağını bildirerek onları Allah'a verdiği sözü yerine getirmeye davet etti. Oğullarından birinin itiraz etmesine mukabil diğerleri adağını yerine getirmesini

¹³² Hûfî, *el-Mer'e fi's-Si'ri'l-Cahilî*, s. 296-297.

¹³³ "The Maw'uda", *Proceedings of the Third Session of the Idara-i Maarif-i İslamiya*, s. 47-52. Çeşitli sebeplerle insan kurban etme olgusu, bazı dönemlerde İbrahimi dinlerden Yahudilik mensuplarına dahi sızmıştır. Bkz.: G. L. Lasebikan, "Eski Ahid'de Kurban", s. 586; Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 194-195.

¹³⁴ Joseph Henninger, "Menschenopfer bei den Arabern" s. 758.

ve istediğini yapmasını söyleyerek sonuca razı oldular. On kişi arasında kur'a çekildi ve kur'a Abdullah'a çıktı. Ancak kimse onun kurban edilmesine razı değildi. Abdullah'ı kurtarmanın çaresi olarak babası onun karşılığında 10 deve koyarak yeniden kur'a çekti. Kur'a tekrar Abdullah'a çıkınca 10 deve daha koyarak yeniden kur'a çekti. Böylece tekrarlanan kur'alar her defasında Abdullah'a çıkınca deve sayısı 100'e ulaştı. Bu defa kur'a develere çıkınca Abdullah kurban edilmekten kurtulmuş oldu.¹³⁵ Kur'a Abdullah'a ilk çıktığında babası onu kurban etmeye teşebbüs etmiş fakat Kureyşliler ve diğer oğulları "Eğer sen bunu yaparsan bundan sonra herkes çocuğunu getirip kurban eder" diyerek ona engel olmuşlardır.¹³⁶

Burada bahsi geçen çocuk öldürme hadisesi, yukarıda anlattıklarımızdan farklı olarak dinî bir mahiyet taşımaktadır. Bundan dolayı "çocuk kurban etme" olarak adlandırdık. Bu hadisede tasvir edilen can alma, toprağa gömme veya daha başka bir surette değil, hayvan kurban etmede olduğu gibi boğazı kesmek (*nahr, zebh*) şeklindedir.¹³⁷

İslam öncesi Arap Yarımadasında çocuk kurban etme konusunda İslam kaynaklarında bizim ulaşabildiğimiz tek örnek budur. Görüldüğü gibi bu hadisenin sonucunda çocuğu kurban etme fiili gerçekleşmemiştir. Cahiliye döneminde çocuk kurban edildiğinden bahseden İslam müelliflerinin verdikleri başka bir örnek bulunmamaktadır.¹³⁸

Çocuk kurban etme konusunda İslam kaynakları haricinde bazı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birinin kaynağı olan Porphyrius (m. III. yüzyıl)'a göre Kuzey Arabistan vahalarından Dûma'da (Henninger'e göre Dûmetü'l-Cendel) ahali her yıl bir çocuk kurban eder ve Altar'm altına gömerdi.¹³⁹

Bu konudaki bir başka vakayı tarihçi Antakyalı İsaac (m. V. yüzyıl) kaydetmiştir. "Vahşi Araplar" o dönemde Sasani İmparatorluğu'na bağlı Mezopotamya bölgesindeki Beth-Hûr şehrine baskın düzenlemiş, esir aldıkları çok sayıda kız ve erkek çocukları Uzzâ adlı puta kurban etmişlerdir. Bu

¹³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 69-70; İbn Hişam, *es-Sîretü'l-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafiz Şelebî, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, c. I, s. 151-155; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 344-347.

¹³⁶ İbn Hişam, *es-Sîre*, c. I, s. 153; Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb*, c. III, s. 46-49.

¹³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 69-70.

¹³⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. VII, s. 91; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 165.

¹³⁹ Joseph Henninger, "Menschenopfer bei den Arabern" s. 746.

Arapların hangi kabile veya kabilelere mensup olduğu belli değildir.¹⁴⁰ Bununla beraber çölden gelen bedevî Araplar oldukları tahmin edilebilir.

Bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'deki "Aynen bunun gibi, müşriklerin birçoğuna, Allah'a ortak koştukları putlar öz evlatlarını öldürmeyi güzel göstermiştir ki, hem onları yok etsinler hem de dinlerini karmakarışık hale getirsinler. Allah dileseydi bunu yapamazlardı. O halde onları düzdükleri iftiralarla başbaşa bırak." (En'am 6/137) ayetinde çocuk kurban etmeye işaret edildiği görüşündedirler¹⁴³. Cevad Ali'ye göre cahiliye insanının, meleklerin kız cinsiyetinde oldukları, gömülerek öldürülen kızların onların nezdine gönderildiği telakkisi, dini bir inançtan kaynaklanan bir çocuk öldürme olgusudur.¹⁴⁴ Yine ona göre gömerek çocuk öldürmenin bazı eski dinî telakkilerle ilgisi olmalıdır. Ancak toprağa gömme yolunu garip bulmaktadır. Zira kurbanda hedef kan akıtmaktır. Gömme işleminde ise kan akıtma özelliği bulunmamaktadır.¹⁴⁵ Bize göre Arap Yarımadasındaki çocuk öldürme olgusunun, çevre kültürlerdeki çocuk kurban etme olgusuyla geçmişten gelen bir ilgisi bulunabilir. Bununla beraber böyle bir ilginin bulunduğu farzedilse dahi İslam'ın geldiği dönemde bu ilginin büyük ölçüde unutulduğu, çocukların çoğunlukla ekonomik gerekçelerle öldürüldüğü görülmektedir. Çocuk öldürmek için toprağa gömme usulünün kullanılması da bu fiilin kurban düşüncesinden uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁴⁰ Joseph Henninger, a.g.m., s. 742.

¹⁴¹ "The Maw'uda", *Proceedings of the Third Session of the Idara-i Maarif-i İslamia*, s. 47-52. Çeşitli sebeplerle insan kurban etme olgusu, bazı dönemlerde İbrahimî dinlerden Yahudilik mensuplarına dahi sızmıştır. Bkz.: G. L. Jasebikan, "Eski Ahid'de Kurban", s. 586; Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 194-195.

¹⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 69-70.

¹⁴³ Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, Kur'an Bölümleri Araştırma Vakti, İstanbul ts., c. XI, s. 500. Başka bir çalışmada cahiliye Araplarının üç sebeple çocuklarını öldürdükleri, bunlardan ilkinin putlarını memnun etmek için çocuklarını sunaklarda kurban ettikleri iddia edilmiş ve sadece En'am 6/137 ayeti delil olarak gösterilmiştir. Bk: *Süret Ansiklopedisi*, haz.: Afzalur rahman, trc.: Mustafa Aykaç ve diğ., İnkılâh, 1990, c. II, s. 226. Yukarıda mealini verdiğimiz bu ayet ise bu konuya doğrudan delalet etmediğinden, iddia boşlukta kalmaktadır.

¹⁴⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 93-94.

¹⁴⁵ A.g.e., c. V, s. 97-98.